

SÅDAN STAVER VI

Sådan staver vi

SÅDAN STAVER VI

— om ortografi og stavfejl

Hver femte elev forlader skolen uden at kunne læse ordentligt, og også i den voksne befolkning er der et stigende antal funktionelle analfabeter. En af årsagerne til at det er svært at læse og skrive på dansk, er den store afstand mellem lyd og skrift. Dansk er et svært sprog, og der laves mange stavfejl. Men hvorfor er det så svært, hvilke typer fejl laves der flest af, og kan en reform af retskrivningen løse problemerne? Det belyses i *Sådan staver vi*. Bogen giver grundlag for at besvare spørgsmålet: Er der behov for en reform af retskrivningen, og hvordan kan den i givet fald se ud?

ISBN 978 87 7996 307 8

9 788779 963078

Dansklærerforeningens
Forlag

retskrivning *sb.*, -en, -er, *i sms.* retskrivnings-, *fx* retskrivningssystem.
retslig (*el. retlig*) *adj.*, -t.
retslæ *sb.*, -n, -r.
retslægs *sb.*, -n, -r.
lægeslæ *sb.*, -n, -r.
retslærd *adj.*, *itk. d.s.*
retsløs *adj.*, -t.

Dansk
Sprognævn

— om ortografi og stavfejl

Anita Ågerup Jervelund

Anita Ågerup Jervelund

Dansklærerforeningens Forlag og
Dansk Sprognævn

Sådan staver vi

bleg tegn leg

hjerne hjælp

kvist fedt lidt

tykke tygge

spilde spille

Anita Ågerup Jervelund
SÅDAN STAVER VI – om ortografi og stavefejl

© Forfatteren, Dansk Sprognævn og
Dansk Lærerforeningens Forlag A/S, 2007

1. udgave, 2. oplag

Mekanisk, fotografisk eller anden form for gengivelse eller mangfoldiggørelse må kun finde sted på institutioner der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Grafisk tilrettelæggelse: Anne von Holck,
Tegnestuen Trojka

Sats: Chaparral og DIN

Papir: Profimat

Forlagsredaktion: Peter Heller Lützen

Produktion: AKA-PRINT A/S

Printed in Denmark 2008

ISBN 978 87 7996 307 8

www.dsn.dk

www.dansklf.dk/forlag

Sådan staver vi

– om ortografi og stavfejl

Af Anita Ågerup Jervelund

...the first of these is the fact that the ...

...the second of these is the fact that the ...

...the third of these is the fact that the ...

...the fourth of these is the fact that the ...

...the fifth of these is the fact that the ...

...the sixth of these is the fact that the ...

Forord ved Dansk Lærerforening	7
Indledning	9
Retskrivningsprincipper	11
Forholdet mellem bogstaver og lyde	25
Stavefejlsundersøgelser	33
Reformforslag	61
Referenceliste	81
Bibliografi	85
Forkortelser	87

Det burde nogen gøre noget ved! Det er med garanti den reaktion, de fleste vil sidde med, når de efter næsten endt læsning når konklusionen på denne i særdeleshed interessante, grundige, indsigtsfulde og til tider ligefrem fornøjelige retskrivningsudredning, som Dansklærerforeningen med glæde udgiver. Det forekommer oplagt, fornuftigt og dermed helt rimeligt at advokere for en nedsættelse af en retskrivningskommission, der, med en så bred sammensætning som muligt, kvalificeret bør kunne komme med saglige bud på mulighederne for en egentlig retskrivningsreform.

Den brede sammensætning skal sikre, at så mange indfaldsvinkler som muligt på langs af danskfaget bliver repræsenteret. Ser man for eksempel på udredningens iagttagelse og gennemgang af de 12 valgte principper bag dansk stavning, forekommer det umiddelbart rigtigt at overveje en udvidet anvendelse af det pædagogiske princip, ligesom mange – også såkaldte sikre stavere – formodentlig vil være mere end tilfredse, hvis der kunne findes fornuftige løsninger på bare nogle af de mange undtagelser fra reglerne.

Med udgivelsen af Anita Ågerup Jervelunds udredning følger hermed Dansklærerforeningens klare anbefaling af at sætte arbejdet i gang. Gør noget. Opret en kommission. Vi deltager gerne i det fortsatte arbejde.

Thomas Frandsen
Formand for Dansklærerforeningen

Hver femte elev forlader skolen uden at kunne læse ordentligt, og man taler om et stigende antal funktionelle analfabeter i den danske befolkning. En af årsagerne til læse- og stavevanskelighederne er den store afstand mellem lyd og skrift. Den danske ortografi er uden tvivl svær, og der laves mange stavefejl både blandt børn og voksne. Men hvorfor er den danske ortografi så svær, og hvorfor ser den ud som den gør? Og hvor ses de største stavevanskeligheder? Hvilke typer stavefejl laves der flest af? Kan vi ikke bare reformere retskrivningen så vi skriver ordene som de lyder? Det er nogle af de spørgsmål som denne bog forsøger at belyse.

Baggrund for udredningen

Professor Frans Gregersen, der er medlem af Sprognævnets repræsentantskab, forelagde på Sprognævnets arbejdsudvalgsmøde 9. december 2005 et forslag om at undersøge mulighederne for at reformere dansk retskrivning. Forslaget indeholdt et ønske om at Dansk Sprognævn (med accept fra Kulturministeriet) nedsætter en retskrivningskommission som skal udarbejde sammenhængende forslag til mere lydrette ortografier og efterprøve disse i praksis, bl.a. med hensyn til deres læsbarhed (jf. Gregersen (2005)).

På baggrund af dette forslag besluttede arbejdsudvalget at der skulle laves en udredning af hvad der hidtil er skrevet om ortografi og stavefejl i nyere tid, for at udvalget kunne danne sig et overblik over stoffet inden der tages yderligere beslutninger i denne sag.

Udredningen blev færdiggjort og sendt til Sprognævnets medlemmer i december 2006 og drøftet på arbejdsudvalgsmødet 19. januar 2007. Her blev udredningen betegnet som et centralt arbejdsrapport, men der var enighed om at beslutningsgrundlaget for at iværksætte en større reform burde være endnu bedre. Det blev derfor foreslået at man afventede resultatet af den undersøgelse som Holger Juul ved Center for Læseforskning ville gå i gang med i løbet af 2007. Undersøgelsen handler om bogstav-lyd-relationen i dansk og dens betydning for udviklingen af læse- og stavefærdighed. I den mellemliggende periode ønskede arbejdsudvalget at offentliggøre udredningen for at inspirere til generel debat.

Dette afsnit handler om de forskellige retskrivningsprincipper der er årsag til at den danske retskrivning ser ud som den gør. Flere principper kan spille sammen og supplere hinanden ved fastlæggelsen af et ords stavemåde, men de kan også konkurrere indbyrdes og gøre beslutningen om et ords stavemåde mere kompliceret. Nogle principper er meget eksplicitte og bruges hyppigt som argument for en given stavemåde, andre dukker op i ny og næ og skal i nogle tilfælde snarere betegnes som sproglige kræfter der påvirker en stavemåde i en bestemt retning. Jeg har forsøgt at få dem alle med og har udfoldet dem til i alt 12 principper for at tydeliggøre årsagerne til retskrivningens kompleksitet. Normalt omtales kun to til fem principper.

Det fonematiske princip

Det grundlæggende princip for ortografien er det fonematiske princip (også kaldet det fonetiske princip). Bogstavskriftens idé er at afbilde ordenes udtale ved at dele dem op i enkeltlyde. Bogstaverne svarer altså til lyde, og bogstavskriften er således en slags lydskrift eller fonemskrift. Hvis man kun fulgte dette princip, ville skriften have ændret sig meget gennem tiden, være mere lydret end den er i dag og være meget tæt på en fonemskrift. Grunden til at den ikke er det, er at der er principper og kræfter der går mod det fonematiske princip og trækker stavemåderne væk fra den lydrette (se nedenfor om fx traditionsprincippet).

Det fonematiske princip kan være medvirkende til en retskrivningsændring. Indførelsen af obligatorisk dobbeltskrivning af *d* i fx *buddet* og *leddet* og af obligatorisk *j* i fx *linje* er eksempler på ændringer i Retsskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001 (RO01) hvor hensynet til udtaalen af ordene har haft stor vægt.

Traditionsprincippet

Traditionsprincippet er sammen med sprogbrugsprincippet beskrevet i Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning (Bekendtgørelse nr. 707 af 4. september 1997, også kaldet

‘Sprognævnsbekendtgørelsen’). Blandt de principper der styrer retskrivningen, er det kun traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet der er direkte benævnt i bekendtgørelsen, og de er karakteriseret som “hovedprincipperne for dansk retskrivning” (§ 1, stk. 2). Om traditionsprincippet står der:

Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som siden 1955 er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet. Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet. Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk og ord dannet af græske, latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis (§ 1, stk. 3).

Ved at henvise til Sprognævnets retskrivningsordbøger siden 1955 og den retskrivningspraksis som har været gældende siden 1892-bekendtgørelsen (som kan læses på www.retsinfo.dk), holdes der fast ved de ortografiske principper som har været fulgt i over 100 år. Man kan derfor sige at traditionsprincippet mere eller mindre implicit indeholder en række andre retskrivningsprincipper – faktisk stort set alle andre end sprogbrugsprincippet.

Det er i øvrigt lidt ejendommeligt at der i denne bekendtgørelse fra 1997, der fulgte efter retskrivningsloven fra 1997, henvises til en bekendtgørelse fra 1892 der blev ophævet ved vedtagelsen af retskrivningsloven. 1892-bekendtgørelsen er altså ikke en del af 1997-lovgiv-

ningen, men den er stadig med som en del af grundlaget for moderne dansk retskrivning. I hvor høj grad skal man så tage hensyn til den gamle bekendtgørelse?

Når det gælder fremmedord, beskriver traditionsprincippet både et *fordanskningsprincip* og et *internationalt princip* (se nærmere om begge principper nedenfor). Fordanskningsprincippet gælder ved ord fra græsk, latin og fransk, der skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Reglerne for fordanskning af fremmedord er baseret på de regler der er anbefalet i 1892-bekendtgørelsen. Det internationale princip gælder især nyere ord fra andre sprog, dvs. hovedsagelig ord fra engelsk, der skrives på samme måde som i engelsk i overensstemmelse med sprogbrugsprincippet.

Som Galberg Jacobsen bemærker i forbindelse med fordanskningsprincippet, er det “en interessant – og paradoksal – detalje at argumentet for fordanskninger af fremmedord af typen *ressource* > *resurse* nu skal hentes i traditionsprincippet – at det altså i en vis forstand er *traditionsprincippet* der er det *radikale* princip i moderne dansk retskrivning” (Galberg Jacobsen 1998: 18).

Når man lige ser bort fra denne fordanskning af franske fremmedord, som altså kan give nye stavemåder (jf. *resurse* ovenfor, jf. også fx *majonæse*), sørger traditionsprincippet for at skriftbilledet forbliver stort set uændret. Overordnet skal ordene skrives på samme måde som man altid har gjort, medmindre sprogbrugsprincippet dikterer noget andet (se nedenfor). Efter traditionsprincippet er det ligegyldigt at den ortografiske form med tiden fjerner sig fra udtalen – det er vigtigere at skriftbilledet er stabilt. Traditionsprincippet angriber altså det fonematiske princip og er årsagen til at vi i dag har fx stumme *h*'er i *hvem*, *hvordan*, *hjerte*, *hvalp* osv.

Et af de argumenter der bruges til at belyse traditionsprincippets fortræffelighed, er at man uden større problemer kan læse tekster der er flere hundrede år gamle. Og som Erik Hansen udtrykker det: “En orto-

grafi der kun ændrer sig langsomt vil sikre et sprogligt fællesskab mellem forskellige tidsaldre inden for et sprogsamfund” (Hansen 1999: 34).

Sprogbrugsprincippet

Om sprogbrugsprincippet står der i bekendtgørelsen:

Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbruges skriftlige sprogbrug (§ 1, stk. 4).

I langt de fleste tilfælde staver sprogbrugerne ordene på samme måde som i *Retskrivningsordbogen*, og så længe det er tilfældet, går traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet fint i spænd sammen. De traditionelle former bevares fordi sprogbrugerne bruger dem. Men det hænder at et meget stort antal gode og sikre sprogbrugere anvender en anden stavemåde af et ord end den der er fastlagt i *Retskrivningsordbogen*, og så må man overveje at indføre den i ordbogen og således gøre den korrekt. Sprogbrugsprincippet har vundet over traditionsprincippet hvis denne ‘fejlstavning’ indføres i ordbogen, men det sker kun hvis stavemåden i øvrigt er i overensstemmelse med de regler der gælder for den danske retskrivning.

Det er sprogbrugsprincippet der er årsagen til en stoveændring som fx *ægypter* > *egypter/ægypter* (RO86), til ændringer der er afdansknin-ger (og således går imod fordanskningsprincippet), fx *cognac/konjak* > *cognac* (RO01), og til indførelsen af nye ordformer, fx *tabuere* > *tabuere/tabuisere* (RO96).

Fordanskningsprincippet

Under traditionsprincippet er fordanskningsprincippet beskrevet. Som det fremgår af Sprognævnsbekendtgørelsen, gælder dette princip hovedsagelig låne- og fremmedord fra græsk, latin og fransk, men de skal være fuldt optaget i dansk. Det er de bl.a. når udtalen følger de danske regler og således kan skrives helt i overensstemmelse med de danske retskrivningsregler: *kaptajn* (af *capitaine*), *kø* (af *queue*), *miljø* (af *milieu*), *portræt* (af *portrait*). Grænsen mellem fuldt optagne og ikke fuldt optagne ord kan være svær at sætte, og det er medvirkende til at der på en lang række punkter alligevel ikke eller kun delvis sker en fordanskning (jf. 1892-bekendtgørelsen): *citron*, *acceptere*, *charme*, *portion*, *jalous*, *geni*, *arrangere*, *frisure*, *artikel* (der skulle have dobbelt-*k* efter danske regler). En anden årsag til nogle af disse fremmede stavemåder er at der står følgende sætning i 1892-bekendtgørelsen: “Dog ombyttes aldrig ch, g, j eller ti med sj (undt. Ansjos)”.

Ældre ord fra engelsk er også blevet fordansket, fx *træne* (af eng. *train*), *strejke* (af eng. *strike*) og *kiks* (af eng. *cakes*). Dog ikke fx *punch* og *sherif*. Nyere fremmedord fordanskes i reglen ikke, men også her findes der undtagelser som *at tjekke* (af eng. *to check*) og *nørd* (af eng. *nerd*).

Det internationale princip

Af traditionsprincippet fremgår også det internationale princip. Ifølge dette princip bevares den fremmede stavemåde i nyere låne- og fremmedord. Der er i høj grad tale om engelske ord, men dansk tilføjes også i mindre grad ord fra andre sprog, fx italiensk og spansk, hvor stavemåden i det långivende sprog bevares.

Man kan sige at dette princip er blevet styrket i de senere år fordi det i dag er almindeligt at have kendskab til engelsk og andre fremmedsprog. Sprogbrugerne kender til den fremmede stavemåde og udtale af ordene, og de forsøger at bevare begge dele. Sprogbrugsprincippet spiller altså også ind her.

Når man besvarer sproglige spørgsmål i Sprognævnets spørgetelefon, får man det indtryk at en del sprogbrugere sætter stor pris på dette princip. Når den fremmede stavemåde bevares, kan man se hvor låne- og fremmedordene stammer fra (svarende til *det etymologiske princip*, se nedenfor), og det er praktisk at man kan genkende ordene i fremmedsprogene. Man vil altså gerne tage hensyn til det internationale sproglige fællesskab.

Det nordiske princip

Som resultat af det styrkede internationale princip er det nordiske princip til gengæld trådt i baggrunden. Vi siger ganske vist at Dansk Sprognævn samarbejder med sprognævnene i de andre nordiske lande, bl.a. for at hindre at dansk, norsk og svensk fjerner sig unødigt fra hinanden, og i et vist omfang undgår vi at indføre stavemåder som er i modstrid med stavemåderne i norsk og svensk. Det har fx været medvirkende til at stavemåden *osse* ikke er med i *Retskrivningsordbogen* – den ligger jo fjernere fra norsk, *også*, og svensk, *också*, end den autoriserede form *også* (jf. Galberg Jacobsen 2005: 150-151). Men ved fastlæggelsen af stavemåden af et nyt fremmedord skæves der kun til svensk og norsk, for de to sprog går mere i retning af fonetisk stavning end dansk (i svensk og norsk skriver man fx *intervju* og *frilans* for *interview* og *freelance*), og i sidste ende tager dansk – såvel som svensk og norsk – mest hensyn til egne forhold og traditioner.

Tegnkonstansprincippet

Tegnkonstansprincippet – en term Erik Hansen har fundet på – kaldes også *det morfematiske princip*. Dette princip sørger for at der er stabilitet i et og samme morfems skrivemåde.

Tegnkonstansprincippet virker først og fremmest ved sammensætning, afledning og bøjning, og det er først når udtalen skifter fra form til form at dette princip for alvor kommer til udtryk og kommer i konflikt med det fonematiske princip. Man skriver *rød* og *rødt*, selvom *d*et ikke høres i *rødt*; man skriver *flag* og *flagstang*, selvom udtalen skifter; man skriver *stege* og *stegt*; man skriver *føde* og *født*; man skri-

ver *vænne* (med *-nn-* frem for *-nd-*) fordi det hører sammen med ordet *vane*; man skriver *værd* fordi det hører sammen med *værdi* osv. Men der er som altid undtagelser. Man skriver fx ikke længere *væske* og *jysk* med stumt *d* til trods for forbindelsen til *våd/væde* og *jyde*.

Tegnkonstansprincippet gælder også for endelser ved afledning og bøjning. De staves uændret, uafhængigt af ordets lydlige og ortografiske struktur. Verbers præsensform ender på *-r*, også når det ikke høres som i *kører*, *definerer*, *tørrer*. Det samme gør sig gældende ved *-r* i pluralisformer som *varer* og *brochurer*, og det bevares desuden i bestemt form pluralis *varerne* og *brochurerne*. Princippet holder således fast i et grammatisk system der kun er fuldt gennemført i skriftsproget, ikke i talesproget. Der findes dog undtagelser på andre punkter, fx udeladelse af *e* i *møbler* (jf. *møbel*), *vinkler* (jf. *vinke*) og *artiklen* (jf. *artikel*), hvor det fonematiske princip har vundet over tegnkonstansprincippet.

Det er kun konsonanterne, og ikke vokalerne, som tegnkonstansprincippet har indvirkning på. Et vokalskifte i forbindelse med afledning og bøjning gengives altid i skriften: *barn* – *børn*, *skære* – *skar* – *skåret*, *vokse* – *vækst*.

Man kan dog sige at det er tegnkonstansprincippet der regulerer brugen af *e* og *æ* når de begge udtales [æ]. Princippet sørger nemlig for at der skrives *æ* når samme morfem findes i en form med *a* eller *å*: *bændel* (jf. *bånd*), *række* (jf. *rakte*), *sælge* (jf. *salg*). Ord der altid har haft *e*, skrives fortsat med *e*, og så får vi forskelle som *væner* – *venner*, selvom de to ord har samme udtale (se også *det distinktive princip* nedenfor). Det kan være vanskeligt at skelne mellem tegnkonstansprincippet og det etymologiske princip (se beskrivelsen af princippet nedenfor) i sådanne tilfælde. Der er i hvert fald ikke mange sprogbrugere der opdager morfemligheden mellem *slå* og *-slæt* i *klokkeslæt*, der ofte skrives med *e*: *klokkeslet*. Der skal sproghistorisk viden til for at gennemskue dette forhold.

En systematisk undtagelse fra tegnkonstansprincippet ses ved reglen om konsonantfordobling foran en bøjningsendelse når den foranstående vokal er kort og trykstærk (RO § 10). Det giver bøjningsformer

værd vejr

som *hallen*, *hatte*, *kokke*, men de ubøjede former er ikke **hall*, **hatt*, **kokk*, for konsonantfordobling i slutningen af et ord er ikke tilladt. Så her har vi altså varierende morfemskrivning.

Som argument for tegnkonstansprincippet fremhæves det at det er lettere for læseren at genkende ordelementet hvis det skrives på samme måde i de flest mulige forekomster (jf. Hansen 1999; Davidsen-Nielsen 2005). Aage Hansen (1969) er dog skeptisk over for dette princip og mener at det rækker for vidt. I nogle tilfælde er bevidstheden om tilhørighedsforholdet mellem et ord og en afledning så svækket at vi er ovre i det etymologiske princip, og så er der ikke længere tale om et identifikationshensyn (jf. eksemplet *klokkeslæt – slå ovenfor*). Han nævner eksemplet *seksten*, der udtales meget anderledes end det staves, og hvor formen kun opretholdes for at minde os om at ordet egentlig er en afledning af *seks* (s. 12). Han nævner også fx stavemåden *midt*, der er en intetkønsform af det *mid-* vi har i *midsommer* (s. 45).

Det etymologiske princip

Dette princip hænger nøje sammen med traditionsprincippet fordi ordene beholder den stavemåde som de allerede har haft længe, og dermed fortæller stavemåden noget om ordenes oprindelse og går ofte imod det fonematiske princip. De besynderlige, ikkelydrette stavemåder kan altså ofte forklares ud fra etymologien, og bevaringen af dem kan forklares ud fra traditionsprincippet (i samspil med sprogbrugsprincippet).

Det etymologiske princip er desuden tæt forbundet med tegnkonstansprincippet som beskrevet ovenfor. De gør sig fx begge gældende ved ordet *bidsk* hvor det stumme *d* viser at ordet har forbindelse til *bide*, både historisk og morfematisk set.

Nyere lån fra engelsk og andre sprog følger i reglen det etymologiske princip idet de som hovedregel skrives på samme måde som i det långivende sprog, fx *headhunting* (engelsk), *management* (engelsk), *computer* (engelsk), *cappuccino* (italiensk), *gazpacho* (spansk).

Aage Hansen (1969) ønsker at der i højere grad ses bort fra det etymologiske princip i retskrivningen – eller som han selv udtrykker det: “fjerne hvad der kun opretholdes af hensyn til forhold der er nutidsmennesker uvedkommende” (s. 11). Han nævner i denne forbindelse *d’et* i *standse*, *halvtreds* og *halvfjerds*. Karker (1977) derimod går i høj grad ind for stavemåder der bygger på sproghistoriske retningslinjer, og nogle af de foreslåede stavemåder kræver et nøje etymologisk kendskab for at blive gennemskuet.

Det distinktive princip

Dette princip er et af de mindre fremtrædende retskrivningsprincipper. Fænomenet omtales dog forholdsvis ofte i forskellige sammenhænge (se fx Spang-Hanssen 1974: 26 og Hansen 1969: 12), men nævnes sjældent som et egentligt retskrivningsprincip i dansk. Betegnelsen *det distinktive princip* har jeg fra Ole Kongsdal Jensen (2001: 136), der hævder at dette princip er meget vigtigt i et sprog som fransk.

Det distinktive princip går ud på at ord med forskellig betydning, men med ens udtale (homofoner), skrives på forskellig måde for at skelne dem fra hinanden, fx *venner/vender/vænner*, *fælde/fælle*, *skin/skind*, *hver/værd/vejr/vær* og *bor/bord*. Det betyder ikke at enslydende ord altid er adskilt i retskrivningen (jf. fx *hede* ‘landområde’ og *hede* ‘varme’; *bar* ‘nøgen’, *bar* ‘værtshus’ og *bar* som bøjningsform af *bære*), men når der i forvejen er en forskel i skriften af historiske grunde, er der en stærk tendens til at bevare den. Det etymologiske princip og traditionsprincippet spiller altså også sammen med dette princip.

Det er sjældent at der i realiteten er behov for at skelne enslydende ord fra hinanden i skriften, for det vil fremgå af sammenhængen hvilket ord der er tale om. Som Aage Hansen på simpleste facon udtrykker det: “Når talen kan klare sig uden forskelle må skriften også kunne” (1969: 12). I værste fald giver de forskellige stavemåder af de enslydende ord problemer for staveren der risikerer ikke at kunne huske hvilken form der hører til hvilken betydning.

Sprognævnets spørgere bruger i nogle tilfælde det distinktive princip som argument for at vælge en bestemt (og til tider uofficiel) stavemåde. Fx er det meget almindeligt at foretrække den uautoriserede og forældede form *laug* for *lav* 'sammenslutning', og argumentet er at skrivemåden *lav* hører til det ord der betyder det modsatte af *dyb* (her er de to ord homografer og ikke homofoner) eller til *lav* i betydningen 'plante'.

Det dekorative princip

Det dekorative princip, der som det distinktive princip ikke er særlig fremtrædende, kommer til udtryk gennem sprogbrugsprincippet. Det drejer sig i reglen om skrivemåder der bryder med de almindelige retskrivningsregler, og som sprogbrugerne vælger fordi de synes de er 'pænere' eller passer bedre til ordet af forskellige årsager.

Princippet har uden tvivl været medvirkende til at fordanskninger som *krem*, *konjak* og *vermut* aldrig slog igennem og måtte tages ud af RO01. Man kan også sige at formerne *zigzag* og *exe*, der findes i RO ved siden af *siksak* og *ekse*, hører til dekorative stavemåder idet de med henholdsvis *z* og *x* tegner et billede af ordenes indhold.

Den forældede form *laug*, som er nævnt ovenfor, vælges muligvis ikke kun ud fra det distinktive princip, men også ud fra det dekorative princip. Princippet er også gældende ved valget af formen *the* frem for den autoriserede form *te*. Selvom disse former er meget almindelige, står Sprognævnet (indtil videre) fast ved beslutningen om at afvise dem fordi de afviger tydeligt fra gældende retskrivningsregler.

Det pædagogiske princip

Niels Davidsen-Nielsen (2005) nævner det pædagogiske princip som argument for at stavemåderne *bolche*, *gletscher* og *rutsche* blev fjernet fra RO01 så *bolsje*, *gletsjer* og *rutsje* blev eneformer. Denne ændring skyldtes hverken traditionsprincippet eller sprogbrugsprincippet, men udelukkende at man ved at vælge *sj* gjorde det lettere for sprog-

brugerne og undgik stavfejl. Mange i øvrigt gode og sikre sprogbrugere havde slet ikke styr på fordelingen af *ch* over for *sch* inde i et ord.

Daidsen-Nielsen bemærker at man på basis af det pædagogiske princip kunne overveje at ændre stavemåden af ord som *tradition*, *refleksion* og *transmission* således at de alle ender på *-sjon*. Mange sprogbrugere kan nemlig ikke huske hvornår man skriver *-tion*, *-sion* og *-ssion*.

Det var også det pædagogiske princip der sammen med fordanskingsprincippet sørgede for at *majonæse* blev indført i RO86 ved siden af *mayonnaise*, som ofte blev stavet med et *n*.

Det pædagogiske princip er, så vidt jeg kan se, indtil videre blevet brugt i forholdsvis få tilfælde.

Systematikprincippet

Til sidst vil jeg nævne systematikprincippet som er et gennemgående princip der bygger på analogier og grammatiske systemer.

Aflednings- og bøjningsendelser følger i kraft af tegnkonstansprincippet en systematisk skrivemåde. Verbers præsensformer ender på *-r* (fx *sover*, *kører*), præsens participium ender på *-ende* (fx *løbende*), intetkønsord i bestemt form ental ender på *-et* (fx *barnet*, *træet*) osv. Men systematikprincippet rækker ud over aflednings- og bøjningsendelser: Fordi det engelske låneord *lockout* skrives uden bindestreg, skal *timeout* også skrives uden bindestreg. Fordi *stand-in* skrives med bindestreg, skal *log-in* også skrives med bindestreg. Fordi franske låneord som *detalje*, *emalje*, *medalje* skrives med *-lj-*, skal *vanilje* også skrives med *-lj-* (og derfor blev formen *vanille* taget ud af RO01). Fordi *møtrikker* og *bryllupper* skrives med dobbeltkonsonant foran bøjningsendelsen, skal *publikummet* og *bonusser* også skrives med dobbeltkonsonant (og derfor blev *publikumet* og *bonuser* slettet i RO01).

Systematikprincippet var under dobbeltformsudrydningen i RO01 mere dominerende end det havde været tidligere, og sprogbrugsprincippet måtte således træde i baggrunden. Det var fx vigtigere at bøjningsformerne *kaosset* og *statussen* fulgte reglen om at der skrives dobbeltkonsonant efter kort vokal, end at de fulgte sprogbrogen.

Der er i vore dage også it-tekniske grunde til at systematikprincippet står stærkere. Det er nemt ved elektronisk søgning i RO og andre elektroniske ordbøger samt korpusser at sammenligne ord der ligner hinanden strukturelt og evt. rette op på uoverensstemmelser i stavning, bøjning og afledning. Ordbogsredaktører har således øgede muligheder for at gennemføre bestemte principper konsekvent. Og netop konsekvens er vigtig i forbindelse med elektroniske søgninger af enhver art. De tekniske fremskridt stiller med andre ord nye krav til systematikken i retskrivningen.

Vægtning af retskrivningsprincipperne

Traditions- og sprogbrugsprincippet er hovedprincipperne for dansk retskrivning ifølge Sprognævnsbekendtgørelsen, men der er flere andre principper at tage hensyn til når en stavemåde skal fastlægges, og det er ikke altid hovedprincipperne der er de mest dominerende.

Som tidligere nævnt spillede systematikprincippet en væsentlig rolle ved redigeringen af RO01 hvor dobbeltformsudrydningen var i centrum, og det pædagogiske princip fik også indflydelse på en række ord. Der blev dermed taget mindre hensyn til sprogbrogen end tidligere.

I RO86 blev der i høj grad taget hensyn til sprogbrogen. Nye staveformer var former "som sprogbrugerne for længst [havde] taget forskud på" (Hansen og Galberg Jacobsen 1986: 15), og samtidig blev en gammel form kun slettet hvis den ikke "[havde] været almindeligt brugt de sidste 30 år" (Hansen 1986: 10).

Vi er naturligvis forpligtet til at følge traditions- og sprogbrugsprincippet. Og eftersom de andre nævnte principper falder ind under "den

praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som siden 1955 er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet”, er der grund til også at følge dem. Men vi har mulighed for at opprioritere et eller flere principper. Det har vi gjort før, både i forbindelse med RO86 og RO01, og det kan vi gøre igen. Og vi kan nok også gøre det i endnu højere grad.

Det ville være nemt for staveren hvis man ud fra ordets udtale (distinkt rigsmålsudtale – et problem jeg ikke vil komme ind på her) altid kunne slutte sig til hvordan det staves, og det ville være nemt for læseren hvis man ud fra ordets stavemåde altid kunne regne ud hvordan det udtales. Men sådan er det ikke. Det er ikke ualmindeligt at én og samme lyd kan gengives på flere forskellige måder i skriften afhængigt af i hvilket ord lyden forekommer. Og det er heller ikke ualmindeligt at et bogstav eller en bogstavkombination har én udtale i et ord og en anden i et andet ord. Det gør den danske ortografi vanskelig på en lang række punkter, hvilket jeg vil komme ind på i det følgende. Der er ikke tale om en komplet liste over ortografiske vanskeligheder, men om en kortere gennemgang af nogle af de mest problematiske træk baseret på fremstillinger og oversigter i diverse bøger (jf. Becker-Christensen (1988), Becker-Christensen (1980), Hansen (1999), Hansen (1965), Lund (1978), Löb (1983), Spang-Hanssen (1974)).

Vokallængde

I den danske ortografi vises vokallængde ved hjælp af den efterfølgende konsonant/de efterfølgende konsonanter (jf. RO01 § 8-10). Hovedreglen er at der skrives dobbelt konsonant mellem to vokaler når den foranstående vokal er kort og trykstærk, fx *bygge*, *damme*, *pille*, *læsse*, *skuddet*, *giraffen*, *potten*, og enkelt konsonant når den foranstående vokal er lang, fx *byge*, *dame*, *pile*, *læse*, *skuden*, *geografen*, *poten*. Men der er en del undtagelser fra reglen. Her nævnes de fleste af dem:

1. Konsonanterne *j* og *v* skrives altid enkelt, fx *tøjet* og *tovet* (ikke **tøjjet* og **tovvet*). Der er altså tale om en generel undtagelse (jf. RO01 § 9.1.a).
2. Der skrives dobbelt *g* efter et langt *æ* i former som *læggen*, *skægget*, *væggen*. Dobbelt *g* angiver altså at *g*'et er hårdt, og ikke at den foregående vokal er kort. Et enkelt *g* mellem to vokaler betegner [j] eller stumt *g* (eller blødt *g* (sjældent)) som i *læggen* og *vægen*. Det drejer sig om nogle få ord.

3. Hovedreglen følges i bøjningsformer af usammensatte substantiver der ender på *k, m, p, s, t* og hårdt *g*, og hvis sidste stavelse har bitryk, fx *møtrikker, minimummet, bryllupper, hotdoggen*. Men reglen gælder ikke for *l, n* og *r*. Der skrives således *festivalen, leksikoner, marmoret* – der kan dog valgfrit skrives dobbelt-*l* i bøjningsformerne af *karneval* og *marskal* (jf. RO01 § 10.2.a og § 10.2.b).

4. Konsonanterne *d* og *r* skrives enkelt i mange ord hvor kort vokal nu er almindelig i talesprog, fx *rider* (der i udtalen falder sammen med substantivet *ridder*), *nyheder, værelse, hysterisk*. Samtidig er der en tendens til at forlænge vokalen foran *r* i de yngre generationers talesprog, hvilket får dobbeltskrivning af *r* i *stirre, herre, desværre, snurre* til at fremstå som undtagelser. Forlængelse af vokalen ses i øvrigt også ved ord som *kaffe, sikker, sætte*.

5. Der kan ikke gives faste regler for dobbelt- og enkeltskrivning i fremmedordene. Skrivemåden hænger ikke sammen med kort og lang vokal men med ordenes oprindelse. Der skrives enkelt konsonant i *cykel, liter, etape* selvom vokalen er kort. Der skrives dobbeltkonsonant i *effekt, ballade, kontrollere* men enkeltkonsonant i *defekt, balance, polere* (jf. RO01 § 9.2).

Desuden skal man huske at reglen om dobbelt- og enkeltskrivning af konsonanter kun gælder for konsonanter mellem to vokaler. Når konsonanten står sidst i ordet eller foran andre konsonanter, skrives der enkelt konsonant uanset om vokalen er lang eller kort. Der skrives altså fx *rul* og *døtre* (og ikke **rull* og **døttre*) selvom vokalen er kort (jf. RO01 § 8.2).

Vokalkvalitet

Der er en næsten entydig korrespondens mellem lyd og bogstav når det gælder de lange vokaler. Det er der til gengæld ikke når det gælder de korte vokaler. Her er der mange eksempler på at der til ét bogstav svarer to lyd, fx *spilde/spille* og *hytte/flytte*, og at flere bogstaver betegner en og samme lyd, fx *venner/vænnere* og *slotte/måtte*. Årsagen til

denne uorden i systemet hænger sammen med ortografiens manglende registrering af lydudviklinger. Vokalerne er for længe siden blevet mere åbne, men disse lydåbninger har ikke resulteret i nye ortografiske former. De væsentligste problemer med de korte vokaler på dette punkt er:

1. Bogstavet *i* gengiver lyden [i] i ord som *lille*, *trist* og *vilje*, men [e] i ord som *fisk*, *himmel*, *ind*, *ligge*, *sind* og *stille*.
2. Bogstavet *e* gengiver [e] i ord som *bed*, *smed* og *ved*, men [æ] i ord som *begge*, *ende*, *eller*, *hest*, *stegte* og *ven*.
3. Bogstavet *æ* gengiver ganske vist (næsten) kun [æ], fx *blæst*, *fælde* og *sæt*, men [æ] gengives desuden med bogstavet *e* (jf. 2).
4. Bogstavet *y* gengiver [y] i ord som *bytte*, *myrde* og *trylle*, men [ø] i ord som *begynde*, *dygtig*, *flytte*, *skylle*, *stykke* og *tynd*.
5. Bogstavet *u* gengiver [u] i ord som *bud*, *guld* og *huske*, men [å] i ord som *buk*, *fundet*, *munk*, *nummer*, *lukke* og *tung*.
6. Bogstavet *o* gengiver [o] i ord som *bod*, *fod* og *korn*, men [å] i ord som *bonde*, *onde*, *ost*, *fejkekost* og [ɔ] i ord som *fjolle*, *komme*, *nonne* og *tosse*.
7. Bogstavet *å* gengiver ganske vist kun [ɔ], fx *bånd*, *måtte* og *spådom*, men [ɔ] gengives desuden med bogstavet *o* (jf. 6).

En række nyere lydudviklinger giver yderligere uoverensstemmelser mellem lyd og vokalbogstav. Det er i dag forholdsvis almindeligt at have sammenfald af fx *ret* og *rat*, *kræft* og *kraft*, *rude* og *rode*, og det betyder altså at der til én udtale svarer to stavemåder.

Derudover skal det nævnes at vi til bogstavet *ø* har to forskellige lyde, nemlig [ø] som i (*jeg*) *dør* og [ö] som i (*en*) *dør*. Allerede i midten af 1700-tallet foreslog grammatikeren Høysgaard at skelne mellem de to

bleg tegn

ø-lyde i skriften ved at indføre tegnet *ö* for den åbne lyd i (*en*) *dør* og bruge *ø* til at betegne den lukkede lyd i (*jeg*) *dør*. Indførelsen af de to tegn blev i 1800-tallet en del af den såkaldte Rask-N.M. Petersenske retskrivning, som indeholdt ændringsforslag der tog udgangspunkt i udtalenormen, og som især blev anvendt af folk der interesserede sig for større ortografisk ensartethed i de nordiske lande. Distinktionen mellem *ø* og *ö* fik en vis udbredelse, men ikke en egentlig officiel anerkendelse (jf. Sandersen 2000: 12-13).

Diftonger

Ortografien er heller ikke fulgt med lydudviklingen når det gælder diftongerne. Der holdes fast i nogle lydlige forskelle som ikke længere findes, og derfor virker stavemåderne i dag vilkårlige. Se fx på de tre diftonger [øj] som i *leje*, [aw] som i *havn* og [øj] som i *høj*:

Diftongen [øj] skrives på (mindst) syv forskellige måder:

- 1 *ej* i fx *nej, sej, vej, dej, leje*
- 2 *eg* i fx *bleg, steg, tegn, lege*
- 3 *aj* i låneord som *maj, haj, kaptajn, svaje*, men det drejer sig om forholdsvis få ord
- 4 *ig* i de tre højfrekvente pronominer *mig, dig* og *sig*
- 5 *igh* i engelske fremmedord som *fighter, lighter, copyright, highlight*
- 6 *i* i engelske fremmedord som *deadline, hotline, timeshare, smiley*
- 7 *y* i engelske fremmedord som *cyberspace, standby*

Og så er der lige ordet *seksten*, hvor [øj] skrives *ek*.

Diftongen [aw] skrives på (mindst) seks forskellige måder:

- 1 *av* i fx *hav, savn, lavpunkt*
- 2 *ag* i fx *daglig, hagl, sagn, bagværk*
- 3 *au* i fremmedord som *auditiv, august, pause, staude*
- 4 *af* i sammensætninger med *af-*, fx *afstand, afholde, afse*
- 5 *ou* i engelske fremmedord som *blackout, outsource, housewarming, allround*
- 6 *ow* i engelske fremmedord som *brownie, downloade, knowhow*

Diftongen [ɔj] skrives på (mindst) fire forskellige måder:

- 1 *øj* i *høj, fløj, nøje, fløjt*
- 2 *øg* i *løg, røg, nøgle, døgn*
- 3 *oj* i fremmedord som *konvoj, soja, perestrojka*
- 4 *oi* i fremmedord som *voicemail, joint venture, toilet* (kan dog også udtales med [oa])

Det skal desuden bemærkes at *eg, ag* og *øg* ikke altid betegner de omtalte diftonger, fx *eg, eger, legere; svaghed, sagde, dag; høg, bøg, besøg*.

Konsonantiske forhold

Nedenfor omtaler jeg nogle vanskelige konsonantiske forhold af vidt forskellig karakter:

Bogstaverne p, t, k over for b, d, g

Der er en tydelig lydlig forskel på *p* og *b*, på *t* og *d* og på *k* og *g* når de står som første bogstav i et ord eller en stavelse med fuldvokal, fx *pil/bil, tom/dom, kane/gane; kapitel/kabine, kvota/soda, blokere/legere*. Der er dog en tendens til at reducere [p, t, k] til [b, d, g] foran tryksvag fuldvokal som i *apotek, kritisk, cirka*, og dette lydlige sammenfald mellem [p, t, k] og [b, d, g] kan vanskeliggøre stavningen. Efter *s* udtales *p, t, k* også som [b, d, g], fx *spille, stol, skab*, men der skrives altså altid *p, t, k* i denne stilling – bogstaverne *b, d, g* er slet ikke mulige her (med undtagelse af ordet *sgu*).

Der hvor de største ortografiske vanskeligheder findes, er når der ikke følger fuldvokal efter *p, t, k*. Her udtales *p, t, k* som [b, d, g], fx *suppe, hjælpe, knap; knytte, vinter, kat; fakkelt, taske, folk*. I ordene *knap, kat* og *folk*, hvor *p, t, k* står sidst i ordet foran pause, kan *p, t, k* dog også udtales som [p, t, k]. Og i skriften, men ikke i talen, skelnes der mellem *lappe* og *labbe*, (*bolte* og *bolde*), *lække* og *lægge*, *rykke* og *rygge*, *trygge* og *trykke*, *akt* og *agt*.

Bogstavet *r*

Foran fuldvokal og efter konsonant har vi en tydelig konsonantisk *r*-lyd, fx *råbe*, *opera*, *krise*, *strand*, men når *r* står efter vokal, gengiver det sammen med nabobogstaverne en vokalagtig lyd og kan falde bort. Det giver dels flere forskellige skrivemåder for én og samme lyd, dels uoverensstemmelser mellem lyd og skrift:

1 Bogstavet *r* gengiver sammen med et eller flere nabobogstaver lyden [ɔ], fx *sommer* (sb., sg.), *føntørrer* (sb., sg.), *doktor* (sb., sg.), *murer* (sb., sg./vb. præs.), *mure* (sb., pl./vb., inf.), *herre* (sb., sg.), *herrer* (sb., pl.), *pære* (sb., sg.), *pærer* (sb., pl.), *huer* (sb., pl.), *køer* (sb., pl.), *køre* (vb., inf.), *kører* (vb., præs./sb., sg.), *stirre* (vb., inf.), *stirrer* (vb., præs.), *større* (adj., komp.). Og så er der ordene *sejr* og *lejr* hvor *r* alene gengiver [ɔ].

2 Forbindelsen *-(rr)ere* udtales i reglen [ɔɔ], men kan i mindre tydelig tale ligge meget tæt på [ɔ] og kan derved forveksles med stavemåderne under pkt. 1, fx *murere* (sb., pl.), *føntørrere* (sb., pl.), *længere* (adj., komp.).

3 Bogstavet *r* kan hos mange sprogbrugere ikke høres i tryksvag stavelse i ord som *portion*, *normal*, *servere*, *vurdere* (men det kan ofte høres på vokalkvaliteten).

4 Bogstavet *r* kan hos mange sprogbrugere ikke høres foran bagtungevokal i ord som *kænguru*, *serum*. Der er tale om få ord.

Desuden er der nævnt et par problemer der involverer bogstavet *r*, i afsnittene *Vokallængde* (pkt. 4) og *Vokalkvalitet*.

De stumme bogstaver

Det er i reglen *h* og *d* der tænkes på når vi taler om stumme bogstaver – men der findes faktisk en del andre stumme bogstaver i forskellige ord, herunder fremmedord, fx *v* i *halv*, *g* i *solgt*, *j* i *vejr*, *r* i *atelier*, *s* i *succes*, *t* i *filet*, *k* i *knockout*. Og så er der de bogstaver som forsvinder i udtalen i trekonsonantgrupper, fx *t* i *kostbar*, *egentlig*, *altså*.

Bogstavet *h* foran *j* og *v* er bevaret i skriften, men findes ikke længere i udtalen (bortset fra i nørrejyske dialekter). Med *hj-* skrives fx *hjem*, *hjerne*, *hjælp*, *hjul*, *hjørne*, og med *hv-* skrives fx *hvalp*, *hvede*, *hvid*, *hvile*, *hvæse* og spørgeord mv. som *hvem*, *hvad*, *hvis*, *hvor*, *hvordan*.

Det stumme *d* er egentlig ikke stumt på samme måde som det stumme *h*. I *nd-* og *ld-*forbindelserne har *d* nemlig den funktion at danne konsonantgruppe med den foranstående konsonant og på denne måde angive at vokalen er kort ligesom ved dobbeltskrivning af konsonanten, dvs. *-nn-* og *-ll-* (jf. afsnittet *Vokallængde*). Man skriver *-nd-* i fx *vender*, *hænde*, *kande* og *-ld-* i fx *falde*, *kolde*, *gilde*, men *-nn-* i fx *venner*, *henne*, *danne* og *-ll-* i fx *skalle*, *tælle*, *rille*. Staveren skal altså vide om et ord er med *-nd-* eller *-nn-* og ligeledes om et ord er med *-ld-* eller *-ll-*, for man kan ikke høre forskel på de to stavemåder, og man kan ikke regne ud hvilken stavemåde der er den korrekte, medmindre man har et indgående sproghistorisk kendskab til ordene.

Som nævnt under *Vokallængde* skrives der aldrig dobbeltkonsonant i slutningen af et ord. Der er altså ingen markering af kort vokal over for lang vokal i ord der ender på konsonant, og derfor kan man ikke ud fra stavemåden alene afgøre om fx *hal* er med kort vokal som i *svømmehal* eller med lang vokal som i *hal fisken i land*. Men et ord kan godt ende på forbindelserne *-nd* og *-ld*, og de viser at vokalen er kort og erstatter i en vis forstand de ikketilladelige dobbeltkonsonanter *-nn* og *-ll* i slutningen af et ord. På denne måde får vi en distinktion mellem fx *mil* (lang vokal) og *mild* (kort vokal + stød på *l*).

Det var så det 'uægte' stumme *d*. Det 'ægte' stumme *d* ses i ord som *bord*, *fjerde*, *ord*, *gjorde* og *kreds*.

Fremmedord

Fremmedord følger på en lang række punkter ikke de almindelige retskrivningsregler. De mange særforhold mellem lyd og skrift hænger sammen med ordenes oprindelse og de ortografiske regler i de långivende sprog. Nogle af afvigelserne er nævnt under *Vokallængde*, *Diftonger* og *De stumme bogstaver*, men der er mange flere. Det bliver for omfattende at gennemgå dem alle, men lad mig sporadisk fremhæve

et par stykker og ellers henviser til Karkers redegørelse i *Sprog i Norden* (1980): Ordet *cykel* skrives med *c* og ikke *s*; *benzin* skrives med *z* og ikke *s*; *elegance* ender på *-ance*, men *kompetence* ender på *-ence*, og ingen af ordene skrives med *ng* som i *sange*; *division* ender på *-sion*, men *intuition* ender på *-tion* (se også Spang-Hanssen og Gregersen 1979); *sj*-lyden som i *sjov* skrives med *j* i *jalousi*, men med *g* i *genere*, med *ch* i *chef* og med *sh* i *shorts*; *dj*-lyden skrives med *g* i *gentleman*, men med *j* i *job*; *tj*-lyden som i *tjener* skrives med *cc* i *cappuccino*, men med *ch* i *chip*.

Nyere lydudviklinger

Som det fremgår af ovenstående, har mange af de lydudviklinger der er foregået for længe siden, ikke sat sig sine spor i retskrivningen, og derfor er der mange uoverensstemmelser mellem lyd og skrift. Talesproget udvikler sig naturligvis fortsat, og nye udtaleændringer dukker op og giver nye undtagelser fra reglerne. De fleste af disse nyere udtaleændringer skulle også gerne fremgå af ovenstående (jf. især *Vokallængde*, *Vokalkvalitet* og *Diftonger*), men derudover vil jeg nævne det bløde *g* der i ord som *tiger*, *pige* og *uge* er faldet helt bort så ordene nu udtales ['tiːʝ], ['piːi] og ['uːu]. I ord som *nøgen* og *sælge* udtales *g* som [j], men i ord som *kogle*, *vågne*, *krage* udtales det som [w]. De mange lydudviklinger gør at man i nogle sprogbrugeres talesprog ikke kan høre forskel på *kære* og *kager*: Det bløde *g* er blevet stumt, *-er* og *-re* falder i visse stillinger sammen, og langt *æ* foran *r* er blevet til et fladt *a*.

I dette afsnit gennemgår jeg udvalgte staveundersøgelser og forsøger at opsummere de største stavevanskeligheder. Jeg kommer også ind på undersøgelser der ønsker at finde ud af om stavetilegnelsen er vanskeligere i dansk end i mere lydrette ortografier. Men først vil jeg beskrive problemerne inden for afgrænsning og inddeling af stavefejl.

Om inddeling af stavefejl i stavefejlsundersøgelser

Hvad er en stavefejl? Umiddelbart vil de fleste nok synes det er ganske let at svare på dette spørgsmål. Det er vel bare et ord der er stavet på en anden måde end i Retskrivningsordbogen. Ja, men helt så enkelt er det alligevel ikke.

Man kan skelne mellem tilfældige fejl og tilbagevendende og mere udbredte fejl/fejltyper. De tilfældige fejl er fejl som den skrivende kommer til at lave fordi vedkommende bliver forstyrret, har travlt, tænker på noget andet el.lign. Hvis man skriver på computer, er denne type fejl almindelige slåfejl. Årsagerne til fejlene er ud fra et sprogligt synspunkt uinteressante (dog viser undersøgelser at stavelsesgrænser, morfemer m.m. sætter begrænsninger for hvilke slåfejl det overhovedet er muligt at begå, jf. Guido Nottbusch, foredrag på Max Planck-Instituttet i Nijmegen, Holland, 5. oktober 2006), og de siger ikke noget om personens stavefærdigheder. Normalt er det let at identificere sådanne fejl. Hvis der står *tgo* i stedet for *tog*, er det en slåfejl, og det er det også hvis der står *medarjeder* i stedet for *medarbejder* (at ordblinde også kan lave sådanne fejl, ses der her bort fra). Men man kan dog komme til at lave en slåfejl der samtidig er en typisk stavefejl, og så vil fejlen sandsynligvis blive registreret som en almindelig stavefejl. I staveundersøgelser bliver tilfældige fejl, som typisk kun optræder én gang, normalt placeret i en kategori for sig, evt. sammen med andre fejl der ikke passer ind i de øvrige fejlkategorier.

De tilbagevendende og mere udbredte fejl er fejl og fejltyper som begås igen og igen, af den samme person og af mange personer, og de har deres årsager i selve sproget. De opstår bl.a. fordi der er uoverensstemmelser mellem lyd og skrift, eller fordi staveren har manglende kendskab til det ortografiske system (og grammatiske systemer). Det

er disse fejl der er interessante hvis man vil vide noget om stavefærdigheder og ortografiske vanskeligheder. Fejlene er dog vidt forskellige og kan anskues på mange forskellige måder, hvilket de talrige og forskelligartede kategoriseringer i staveundersøgelser og andre artikler om stavefejl vidner om (se fx Gregersen (1975), Hansen (1999), Juul (2003), Kihl (1988), Lund (1980), Noesgaard (1945), Spang-Hanssen (1974), Tordrup (1965)).

Et af problemerne ved kategoriseringen af stavefejl er afgrænsningen til andre sprogfejl. At en person skriver *bedte* i stedet for *bad*, er egentlig ikke en stavefejl men en bøjningsfejl, og at bruge formen *nogle* i stedet for *nogen* i sætningen *der var ikke nogle hjemme* er en grammatisk fejl og ikke en stavefejl. Formen *nogle* findes jo, men den er bare ikke korrekt i den sammenhæng den optræder i her. Ikke desto mindre regnes fejl af denne type traditionelt for stavefejl, og i retstavningsprøven ved folkeskolens afgangsprøve bliver eleverne testet i brugen af sådanne grammatiske størrelser, fx *nogen/nogle*. Den korrekte fordeling af *nogen* og *nogle* fremgår da også tydeligt af Retskrivningsordbogen, ligesom bøjningsformer fremgår af ordbogen.

Den traditionelle – og stadig mest almindelige – måde at inddele stavefejl på er efter deres formelle karaktertræk. Det er en mekanisk fejlbeskrivelse der går ud på at sammenligne det fejlstavede ord med den korrekte staveform og notere bogstavafvigelserne bogstav for bogstav. Hvis der fx står *gest* i stedet for *gæst*, registreres det som forkert vokal-bogstav: *e* i stedet for *æ*. Ved en sådan kategorisering er det fx typisk at have en *r-fejls-kategori* der er defineret meget bredt og indeholder alle fejl der har at gøre med bogstavet *r* (som tilfældet er i *Hvordan staver studenterne?*, 1998). Der er således tale om fejl af vidt forskellig karakter, fx *høre* (for *hører*), *engler* (for *engle*), *fransklære* (for *fransklærere*), *interlektuel* (for *intellektuel*), *ærgeligt* (for *ærgerligt*). Nogle fejl viser fx at staveren ikke tænker på ordets grammatiske funktion (*høre*), andre fejl viser at staveren bøjer et substantiv forkert (*engler*), atter andre fejl viser at staveren udtaler ordet anderledes (*ærgeligt*) og/eller analyserer ordet forkert (*interlektuel*; staveren kender sikkert *inter-* fra andre fremmedord og tror fejlagtigt at det er denne orddel der er tale om).

Den traditionelle inddeling af stavefejl kan altså være problematisk fordi den i reglen ikke siger noget om årsagerne til stavefejlene eller tager hensyn til de strukturelle forhold og principper i ortografien. Mange stavefejl havner i 'forkerte' kategorier og samles under ét uden at give et entydigt billede af staveproblemer og -færdigheder.

Flere har dog i tidens løb været opmærksomme på problemerne med de traditionelle fejlkategorier og har derfor inddelt stavefejlene efter andre eller flere principper for dermed at gå i retning af en mere fortolkende fejlbeskrivelse (se fx Spang-Hanssen (1974), Gregersen (1975), Lund (1980), Löb (1983), Kihl (1988)).

Hver staveundersøgelse har sin egen måde at kategorisere stavefejl på. Nogle har mange kategorier med underkategorier, andre har forholdsvis få kategorier. Nogle er meget fortolkende, andre er mindre fortolkende. Det er en af årsagerne til at staveundersøgelserne kan være svære at sammenligne.

En anden årsag er at der er stor forskel på stavesituationen. I nogle tilfælde er der tale om diktater, i andre om stilskrivning, og selv diktaterne er vidt forskellige mht. ordinventar, omfang og udformning. En diktat der indeholder meget oplæsning som i Noesgaards undersøgelse (en sætning læses højt, det ord der skal staves, gentages, og dernæst skriver eleven ordet ned på en udleveret blanket), er meget anderledes og sandsynligvis mere krævende end fx en udfyldningsord-diktat. I dag findes der i retstavningsprøven ved folkeskolens afgangsprøve et tekststykke som eleverne skal læse igennem og rette for fejl. De ved intet om hvor mange fejl der er i teksten, eller hvilke typer fejl de skal kigge efter, og der er rig mulighed for at rette de ord der er stavet korrekt. Det er en helt anden form for staveundersøgelse end fx en diktat.

De forskellige staveundersøgelser tester desuden vidt forskellige personer med forskellige stavefærdigheder. Der er selvsagt stor forskel på 3.-klasse-eleverne i folkeskolen og 3. g'erne til studentereksamen. Udviklingen i stavefærdighed beror desuden på en række faktorer inden for pædagogik, psykologi, sociologi m.m.

Der er således god grund til at være forsigtig med at sammenligne resultaterne af de forskellige undersøgelser, men i det følgende tør

jeg dog godt alligevel fremhæve nogle fejltyper og -tendenser der går igen i undersøgelserne, og som er interessante med henblik på retskrivningsændringer og -reform. Det er dog ikke alle generelle fejl der er relevante i denne sammenhæng. Flere undersøgelser nævner fx fjernvirkningsfejl (også kaldet for- og eftervirkning) som er fejl der bedst kan forklares ved at tilstedeværelsen af et bogstav ét sted i ordet fremkalder det samme bogstav et andet sted i ordet, enten i form af et ekstra bogstav eller som erstatning for et andet bogstav, fx *angsigt* for *ansigt* eller *glæge* for *glæde*. Det er en interessant iagttagelse at det er forholdsvis almindeligt at lave fjernvirkningsfejl, og at samme fjernvirkningsfejl kan forekomme hos flere forskellige stavere, men denne type fejl kan ikke danne grundlag for en ændring af de ortografiske former.

Nedenfor vil jeg give et overblik over udvalgte staveundersøgelser med fokus på de fejl og fejltyper der er særligt dominerende.

A. Noesgaard: *Fejltyper i dansk Retskrivning* (1945)

Aksel Noesgaards undersøgelse fra 1936-1939 er en meget stor og væsentlig undersøgelse som der den dag i dag ofte refereres til (se fx Elbro, Jansen og Löb (1981), Heger (1981), Kihl (1988)). Noesgaard ser på stavefejl hos ca. 10.000 børn i 3.-6. klasse og adskillige tusind børn i 6.-8. klasse og sammenligner resultaterne hos de to grupper for at få et overblik over staveudviklingen. Hver elev har efter diktat stavet 100 ord, og der var 20-25 forskellige diktater så der i alt er testet 2.000-2.500 ord. Undersøgelsen i 3.-6. klasse kaldes for R I, og i 6.-8. klasse R II.

Noesgaard opstiller en typologi over stavefejlene og angiver fejlene i procent af alle fejl (den relative fejlprocent). Nedenstående tabel viser den totale fejlfordeling:

FEJLTYPE	R II %	R I %
Store bogstaver	39,75	35,77
Stunt d	10,07	9,97
Andre stumme bogstaver	4,68	5,46
Medlydsfordobling/konsonantfordobling	7,03	5,86
Medlydsforveksling/konsonantforveksling	8,95	8,80
Selvlydsforveksling/vokalforveksling	8,21	11,00
Bogstavet r	3,48	2,73
For- og eftervirkning	1,20	0,84
Bogstavombytning	0,37	0,87
Forskellige fejl	9,54	13,15
Resten	6,72	5,55

Lad os se nærmere på fejltypene.

Store bogstaver

Undersøgelsen fandt jo sted i 1930'erne, hvor det stadig var ukorrekt at skrive substantiver med lille begyndelsesbogstav. Derfor er denne fejltypen med i undersøgelsen, men den er uinteressant i dag fordi vi jo siden retskrivningsreformen i 1948 har skrevet substantiver med lille.

Stunt d

Fejlprocenten er i begge grupper høj ved stunt *d*. Fejlene inddeles i følgende fem grupper:

- 1 Udeladt eller indsat efter *l*: *Fal* (for *Fald*), *Føld* (for *Føl*)
- 2 Udeladt eller indsat efter *n*: *ente* (for *endte*), *and* (for *an*)
- 3 Udeladt eller indsat efter *r*: *Fjoren* (for *Fjorden*), *i Fjord* (for *i Fjor*)
- 4 Udeladt eller indsat foran *s*: *best* (for *bedst*), *treds* (for *tres*)
- 5 Udeladt eller indsat foran *t*: *Krit* (for *Kridt*), *skedt* (for *sket*)

Hvilken af de fem forbindelser der er den sværeste, afhænger af det udgangspunkt man vælger. Der er et stort antal fejl ved forbindelsen *nd*, men det hænger sammen med at denne forbindelse ofte forekom-

professor

mer, og dermed kan fejlen begås ofte. Hvis man derimod ser på hvilken forbindelse der giver flest fejl i forhold til det antal gange der er mulighed for at lave fejlen, bliver resultatet et andet. Der laves fejl i næsten hvert ord med *rd*, *ds* og *dt*, men ved *nd* er der fejl i $\frac{2}{3}$ af ordene, ved *ld* ca. $\frac{3}{4}$ af ordene.

Hvis et stumt *d* er erstattet af samme konsonant som nabokonsonanten (fx *kenner* for *kender* eller *plusselig* for *pludselig*), er der tale om en fejl der ikke hører til denne kategori, men derimod til kategorien medlydsforveksling (konsonantforveksling).

Andre stumme bogstaver

Fejlene inddeles i fem grupper:

- 1 *h* udeladt eller indsat foran *j*: *julpet* (for *hjulpet*), *hjevne* (for *jævne*)
- 2 *h* udeladt eller indsat foran *v*: *vile* (for *hvile*), *hvis* (for *vis*)
- 3 *g* udeladt eller indsat: *fult* (for *fulgt*), *muglig* (for *mulig*)
- 4 *t* udeladt eller indsat: *egenlig* (for *egentlig*), *detsværre* (for *desværre*)
- 5 *v* udeladt eller indsat: *halfems* (for *halvfems*), *Selvskab* (for *Selskab*)

Der er ikke så mange ord med *hj*, og der laves få fejl i disse ord. Forbindelsen *hv* er heller ikke så almindelig, men den ses i de allerhyppigste ord, fx *hvad*, *hvem*, *hver*, *hvis*, *hvor*, og er årsag til at der indsættes *h'er* foran *v* i ord hvor de ikke skal være. Især er der problemer med indsatte *h'er* foran *v* i *værd*, *vis* og *vor* da de forveksles med henholdsvis *hver*, *hvis* og *hvor*.

Noesgaard nævner at gruppen med stumt *g* er meget uklar. Der er en del ord hvor *g'et* altid er stumt, fx *spurgt*, *fugl*, og en større gruppe hvor *g'et* er stumt eller omtrent stumt, men undertiden udtales (i hvert fald dengang), fx *rige*, *syge*. Hovedparten har dog ret få fejl. Det er til gengæld forholdsvis almindeligt at ord på trykløst *ig* skrives uden *g* når der tilføjes en endelse, fx *dygtiste* (for *dygtigste*), *hyppit* (for *hyppigt*), *mulivis* (for *muligvis*). Desuden er der problemer med *ng*-forbindelsen i R I hvor *g* ofte udelades så der skrives *Finrene* (for *Fingrene*), *Lænde* (for *Længde*), *Nærin* (for *Næring*).

Det stumme eller omtrent stumme *t* i *egentlig*, *offentlig*, *ordentlig* og *væsentlig* giver flest fejl, men ord som *Landets*, *oftest*, *yderst* skrives også forholdsvis ofte uden *t*. Fejlene under *v* findes især i ordene *halv* og *selv*, fx *halvferds*, *selvfølgelig*.

Medlydsfordobling/konsonantfordobling

Det kan virke besynderligt at fejlprocenten er højere i R II end i R I og således stiger med stigende alder og klassetrin. Men det hænger sammen med at der er lange og svære ord af fremmed oprindelse i R II som ikke findes i R I, og disse fremmedord går ofte imod reglerne om konsonantfordobling, fx *liter* (og ikke *litter*), *cykel* (og ikke *cykkel*). I R I ses hovedsagelig de ord der er regelmæssige mht. konsonantfordobling. Noesgaard konkluderer at hovedreglen om konsonantfordobling er god. Hvis der ingen undtagelser var, ville fejlene have været indskrænket til et minimum.

De tre sværeste fordoblinger i R II ser ud til at være *dd*, *rr* og *ss*, der altså ofte skrives enkelt, og blandt de ord der er særlig vanskelige, ses *reddede*, *endda*, *Besiddelse*, *forrige*, *Smørret*, *forreste*, *Professor*, *passerer*, *interessere*.

Medlydsforveksling/konsonantforveksling

Denne kategori omfatter alle former for erstatning af en konsonant med en anden, også konsonanter der indgår i diftonger som fx *g* i *Vegne*, *Sogn*. Og som tidligere nævnt hører det stumme *d* i forbindelsen *nd* og *ld* også til denne kategori når det erstattes af henholdsvis *n* og *l*, fx *hæne* (for *hænde*) og *follede* (for *foldede*), eller når det indsættes i stedet for *n* og *l*, fx *skinder* (for *skinner*) og *skildes* (for *skilles*). Der er altså tale om en meget bred kategori der viser vidt forskellige stavevanskeligheder.

Noesgaard ser bort fra de meget sjældne fejl og opstiller følgende 18 fejlpar som undersøges nærmere:

- 1 *b*>*p* og omvendt: *Raap* (for *Raab*), *Kæb* (for *Kæp*)
- 2 *bb*>*pp* og omvendt: *skuppede* (for *skubbede*), *Skipberen* (for *Skipperen*)
- 3 *d*>*t* og omvendt: *længte* (for *Længde*), *enden* (for *enten*)

- 4 *dd>tt* og omvendt (sjældent): *sitte* (for *sidde*), *støddede* (for *støttede*)
- 5 *g>k* og omvendt: *Drakt* (for *Dragt*), *Pungt* (for *Punkt*)
- 6 *gg>kk* og omvendt: *tykke* (for *tygge*), *tygge* (for *tykke*)
- 7 *ld>ll* og omvendt: *sjællent* (for *sjældent*), *skyldede* (for *skyllede*)
- 8 *nd>nn* og omvendt: *hæne* (for *hænde*), *skinder* (for *skinner*)
- 9 *rd>rr* og omvendt: *Færre* (for *Færde*), *desværde* (for *desværre*)
- 10 *ds>ss* og omvendt: *pusse* (for *pudse*), *frodset* (for *frosset*)
- 11 *dt>tt* og omvendt: *Mitten* (for *Midten*), *stødte* (for *støtte*)
- 12 *g>j* og omvendt: *Lej* (for *Leg*), *Støg* (for *Støj*)
- 13 *d>g* og omvendt: *soligt* (for *solidt*), *soldt* (for *solgt*)
- 14 *g>v* og omvendt: *Sovn* (for *Sogn*), *Fortoget* (for *Fortovet*)
- 15 *f>v* og omvendt: *avgjort* (for *afgjort*), *grof* (for *grov*)
- 16 *d>j* og omvendt: *færdejes* (for *færdedes*), *dredede* (for *drejede*)
- 17 *k>t* og omvendt (kun efter *s*): *energist* (for *energisk*), *ærbødigs* (for *ærbødigst*)
- 18 *c>s* og omvendt: *Sykel* (for *cykel*), *elektricke* (for *elektriske*)

Fejl i pkt. 1-6 skyldes vaklen mellem *p*, *t*, *k* og *b*, *d*, *g* pga. det lydligge sammenfald. Forvekslingen af *t* og *d* er minimal, hvorimod forvekslingen af *p* og *b* og af *k* og *g* giver mange fejl.

Fejl i pkt. 7-11 skyldes alle et stumt *d* der enten udskiftes med nabobogstavet så der er konsonantfordobling i stedet for, eller indsættes så der ikke er konsonantfordobling. Ord med *rd*, *ds* og *dt* er ikke så almindelige, og der forekommer ikke særlig mange fejl i disse ord. Det er ordene med *ld* og *nd* der giver problemer, og det er i denne forbindelse interessant at bemærke at det er lige så almindeligt at forveksle *ld* med *ll* som det modsatte, men at der er en tydelig tilbøjelighed til at foretrække *nd* frem for *nn*. Det hænger sammen med at der i undersøgelsen (R II) er ca. 150 ord med *nd* mod kun ca. 20 med *nn*, og derfor forbinder børnene tydeligere den pågældende lyd med *nd* end med *nn*, mener Noesgaard.

I pkt. 12-18 er det især fejlene i pkt. 12 der er talrige. Bogstaverne *g* og *j* indgår som diftong i mange ord, og da det virker vilkårligt hvornår det er *g* der indgår i diftongen, og hvornår det er *j*, laves der mange fejl i disse ord. Pkt. 13-18 omfatter kun få ord og ikke ret mange fejl.

Selvlydsforveksling/vokalforveksling

Noesgaard grupperer vokalfejlene i trykstavelser på følgende måde:

- 1 *a* > *æ* og omvendt: *Krættet* (for *Krattet*), *Skrant* (for *Skrænt*)
- 2 *æ* > *e* og omvendt: *jevnt* (for *jævnt*), *bægge* (for *begge*)
- 3 *e* > *i* og omvendt: *tris* (for *tres*), *bende* (for *binde*)
- 4 *ø* > *y* og omvendt: *lyfte* (for *løfte*), *førre* (for *fyrre*)
- 5 *aa* > *o* og omvendt: *slos* (for *slås*), *braaget* (for *broget*)
- 6 *o* > *u* og omvendt: *und* (for *ond*), *monter* (for *munter*)
- 7 *a* > *e* og omvendt: *Kaptejn* (for *Kaptajn*), *dajlig* (for *dejlig*)
- 8 *æ* > *i* og omvendt (sjældent): *springe* (for *sprænge*), *drække* (for *drikke*)
- 9 *aa* > *u* og omvendt: *smut* (for *smaat*), *baandet* (for *bundet*)

Der er næsten kun fejl i de korte vokaler (og ikke i de lange) da det er her de største uoverensstemmelser mellem lyd og skrift findes. Der laves flest fejl i pkt. 2, dvs. *e* for *æ* og *æ* for *e*. Der skrives lidt oftere *e* for *æ* end omvendt, men forskellen er ikke stor. Noesgaard påpeger at grunden til de mange fejl især er at *e* i mange af de hyppige ord udtales som *æ* (fx *den*, *er*, *der*), men også at bogstavet *e* er det vokalbogstav der er hyppigst i sproget og dermed giver størst mulighed for fejl.

Derudover er der vanskeligheder ved vokalen i trykssvag stavelse (trykløs stavelse i Noesgaards terminologi) der ofte udskiftes med *e* så der skrives fx *Dokter* (for *Doktor*), *Apperat* (for *Apparat*), *usedvanlig* (for *usædvanlig*).

Bogstavet *r*

Denne fejltipe drejer sig først og fremmest om det Noesgaard kalder fejl i "slutnings-*r*". Slutnings-*r*'et er for det meste en bøjningsendelse der enten udelades eller indsættes, fx *Aare* for *Aarer* eller omvendt, *bære* for *bærer* eller omvendt, men slutnings-*r*'et resulterer også i fejl som *Lærene* (for *Lærerne*), *Digterer* (for *Digtere*), *dyrer* (for *dyre*).

Til denne fejltipe hører også "tab af *r*", som adskiller sig fra slutnings-*r* ved at der ikke i forvejen er et andet *r* i ordet. Det er fejl som *Faver* (for *Farver*) og *vamere* (for *varmere*).

At udelade et slutnings-r er klart den hyppigste fejl. I R II er der i gennemsnit ca. 60 fejl pr. ord. Til sammenligning er der kun ca. 20 fejl pr. ord ved indsat slutnings-r, og ca. 6 ved "tab af r".

For- og eftervirkning

Når et bogstav i ordet virker tilbage eller frem således at det enten uden videre indsættes en gang til (fx *vrandrede* for *vandrede*) eller indsættes i stedet for et andet (fx *absalut* for *absolut*), er der tale om for- og eftervirkning. Denne type fejl kan ikke klart afgrænses fra andre typer fejl. Er vokalfejlen i fx *Faaraar* en fjernvirkningsfejl, eller er det den generelle tendens til at skrive *aa* i stedet for *o* der gør sig gældende? Under alle omstændigheder er fejltypen som tidligere nævnt ikke så interessant i diskussionen om retskrivningsændringer og -reform. Noesgaard kalder dem "Dumheds- eller Sjuskefejl", og der findes desuden ikke ret mange af dem. Der er derfor ingen grund til at sige mere om fejlene i denne gruppe.

Bogstavombytning

Når to eller undertiden tre bogstaver i ordet skifter plads, uden at noget bogstav udelades eller indsættes, hører fejlene til i denne kategori. Det er stavfejl som *Følesel* (for *Følelse*), *fuglt* (for *fulgt*), *stjel* (for *stejl*). Forbindelserne *gn* (*Vogn*) og *lg* (*Valg*) ser ud til at være de vanskeligste. Der er dog tale om få fejl som forsvinder efterhånden som eleverne rykker op i klasserne.

Forskellige fejl

Denne kategori er meget uensartet og indeholder både sjuskefejl, småfejl og grove fejl. En del af de fejl der ikke passede ind andre steder, er placeret her. Til denne kategori hører bl.a. særskrivningsfejl af typen *vist nok* (for *vistnok*), *øst fra* (for *østfra*), *her hjemme* (for *herhjemme*). I R I er der få særskrivningsfejl, hvilket nok hænger sammen med at ordene er korte, men i R II er der mange flere fejl af denne type. Til denne kategori hører også fx fejl i bøjningsform som *dejlig* for *dejligt*, udeladelse af et ord og alle de fejl der kun forekommer en gang.

Resten

Endnu en rodekategori af fejl. Den oprettes for at få regnestykket til at gå op og indeholder fx forveksling af konsonant og vokal som *Avgust* (for *August*), *Austand* (for *Afstand*), forveksling af *m* og *n*, *u* og *y* og indsættelse af *r* i visse ord, fx *Margt* (for *Magt*).

Sammenfatning

Noesgaards undersøgelse viser at der laves særlig mange fejl ved stumt *d*, konsonantfordobling, konsonantforveksling og vokalforveksling.

Det er lidt svært at danne sig et overblik over hvilke stumme *d*'er der er de vanskeligste, og der skelnes ikke mellem ægte og uægte stumme *d*'er (jf. *Forholdet mellem bogstaver og lyde*), men det nævnes at der laves fejl i stort set alle ord der indeholder forbindelserne *rd*, *ds* og *dt*.

Fejl i konsonantfordoblinger ses især ved fremmedord som *liter* og *cykel*, der fejlagtigt skrives *litter* og *cykkel*, og ved forbindelserne *dd*, *rr* og *ss*, der ofte skrives enkelt.

Konsonantforvekslinger findes især mellem *p* og *b* og mellem *k* og *g*. Også forveksling mellem *ld* og *ll* og mellem *nd* og *nn* er et af de store problemer i denne kategori. Derudover er især forveksling mellem *g* og *j* i diftonger almindeligt.

Vokalforvekslinger ses næsten kun ved de korte vokaler, og det er især *e* der forveksles med *æ* og omvendt.

Fejlprocenten ved bogstavet *r* er ikke meget høj, men det hænger muligvis sammen med at der har været færre muligheder for at lave fejl i denne kategori end i de andre kategorier. Det er jo netop problemet ved at angive fejlene i procent af alle fejl. Det spiller også ind på fejlprocenten at *r*-fejl som enkeltskrevet *r* for dobbelt-*r*, fx *forige*, er placeret under medlydsfordobling, og at *r*-fejl som Noesgaard ikke kan forklare, fx *Margt* for *Magt*, samles sammen under kategorien resten. Under alle omstændigheder betegner Noesgaard bogstavet *r* som et iøjnefaldende fejl fremkaldende bogstav, og undersøgelsen viser at det især er udeladelse af slutnings-*r* der er den hyppigste fejl i denne kategori.

B. Prien: *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978 IV* (1979)

Danmarks Pædagogiske Institut har undersøgt fejlstavninger i 910 elevers afgangsprøver i retstavning efter folkeskolens 9. klasse (april 1978). Der er tale om en udfyldningsorddiktat på 91 prøveord. Resultaterne af undersøgelsen foreligger i fire delrapporter med den fælles titel: *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978* (Jansen (1979), Löb (1979), Allerup (1979), Prien (1979)). Jeg vil her give et resumé af resultaterne som de er beskrevet i Priens rapport.

88 % af alle svar var korrekte, og det betyder at diktaten som helhed havde en fejlprocent på 12. Der var i alt 9.895 fejlsvare som fordeles sig på 2.268 forskellige fejlstavninger/ordvarianter.

I rapporten findes en liste over prøveordenes rigtighedsprocenter. På denne liste angives også de almindeligste fejlsvare og deres hyppighed. Det sværeste ord står først, det letteste til sidst. Det er prøveordet *passagererne* der er det sværeste blandt de undersøgte ord. Dets rigtighedsprocent er 33,5. Ordet er altså skrevet forkert af $\frac{1}{3}$ af eleverne. Halvdelen af eleverne brugte enten fejlvarianten *passagerne* eller *passagerene*.

En gennemgang af de meget hyppige fejlsvare viser at fejl der vedrører bogstavet *r*, er meget fremtrædende, fx mangler nutids-*r* i *fimrer* hos $\frac{1}{3}$ af eleverne. Som det fremgår ovenfor, er der desuden problemer med manglende *r* i *passagererne*, og det gælder også flere andre ord som fx *kontrollørerne* og *konduktørerne*. Indsættelse af *r* ses i varianten *urer* (for *ure*) og *kørerplanen* (for *køreplanen*).

Andre fremtrædende fejlstavninger er i låne- og fremmedord som *diskutionen* (for *diskussionen*), *konsentrere* (for *koncentrere*), *servis* (for *service*), *intersititoget* + en del andre varianter af dette ord (for *intercitytoget*). Desuden ses en del fejl med enkeltkonsonant for dobbeltkonsonant, fx *diskusionen* (for *diskussionen*), *nysgerigt* (for *nysgerrigt*), *balade* (for *ballade*), *forvise* (for *forvise*).

Mindre fremtrædende fejlstavninger, dvs. fejlstavninger hos 1-5 % af eleverne, er fx udeladelse eller indsættelse af stumt *d*, fx *stanset* (for *standset*), *hende* (for *henne*), *vendter* (for *venter*), *plas* (for *plads*), for-

veksling af *k* og *g*, fx *viadugt* (for *viadukt*), *ansikter* (for *ansigter*), *tidspunkt* (for *tidspunkt*) og forveksling af *e* og *æ*, fx *kongræs* (for *kongres*), *sprædt* (for *sprede*), *opmærksomt* (for *opmærksomt*).

At Prien bemærker at der forekommer særlig mange fejl i forbindelse med bogstavet *r*, fører til en detaljeret undersøgelse af dette bogstav af Löb (1983) – en undersøgelse der er baseret på resultaterne af ovennævnte afgangsprøve. Der ses på forholdet mellem stavefejl og udtalemæssig struktur samt på fejltyper og deres kvantiteter, og fejltyperne inddeles i udtaleoverensstemmende fejl og ikke-udtaleoverensstemmende fejl (som igen inddeles i undergrupper).

Kort fortalt viser undersøgelsen at de 910 elever begår ca. 4.050 *r*-fejl, dvs. hver elev begår i gennemsnit 4,4 *r*-fejl. Af disse 4,4 *r*-fejl stemmer 3,8 af dem overens med udtalenormen, hvilket viser at de grundlæggende omsætningsregler fra lyd til skrift kendes og beherskes.

Ældre danske folkeskoleelever laver hyppigst fejl i sekvensen *-re(r)* når denne gengiver det tryksvage [ɔ], fx *flimre* (for *flimrer*) og *urer* (for *ure*). Af de to muligheder for *r*-fejl, nemlig tab af *r* og indsættelse af *r*, er tab af *r* 6-7 gange hyppigere end indsættelse.

Löb opstiller en liste over de faktorer der har indflydelse på ordenes stavemæssige sværhedsgrad (s. 66-68). Ikke overraskende er fx lange ord sværere at stave end korte ord, sjældne ord er sværere end almindelige ord, flere ortografiske gengivelsesmuligheder af en lyd er sværere end én til én-korrespondens, og fremmedord er sværere end hjemlige ord.

Hvordan staver studenterne? (2002)

Stavefejl i ca. 1.000 danske stile fra studentereksamen maj 1998 er talt op og inddelt i kategorier i denne undersøgelse, som beskrives som en rent kvantitativ undersøgelse, uden vurderinger og fortolkninger. Den er identisk med undersøgelsen af stavefejl ved studentereksamen 1990, og de to undersøgelses resultater sammenlignes så man kan danne sig et billede af forskelle og udvikling.

En vigtig forskel mellem undersøgelsen fra 1990 og den fra 1998 gælder brugen af stavekontroller. I 1990 var det ikke muligt at skrive på pc til studentereksamen. I 1998 skrev næsten 60 % af eleverne på pc, og de fleste af disse 60 % har formodentlig haft en stavekontrol til rådighed. Men hvor mange det drejer sig om, og hvor mange der har haft den slået til, vides ikke. Mærkeligt nok viser undersøgelsen at der ikke er forskel på stavefejltyper og hyppighed mellem pc-skrivere og håndskrivere. Det må hænge sammen med at der er en del almindelige fejltyper såsom r-fejl der slet ikke opfanges af stavekontrollen. Der er dog næppe tvivl om at stavekontrollen fjerner en hel del slåfejl m.m., og de stavefejltyper der opfanges af stavekontrollen, fx (visse) stumme bogstaver, er faktisk faldet noget fra 1990 til 1998, så stavekontrollen har i et eller andet omfang alligevel en betydning for antallet af fejl.

Undersøgelsen fokuserer på de fejl der forekommer flest af, og de inddeles i syv såkaldte fokuskategorier, nemlig *endelsesfejl*, *r-fejl*, *stumme bogstaver*, *dobbeltkonsonant*, *bogstavforveksling*, *sammensatte ord* og *fremmedord*. Der opstilles en tabel der viser det gennemsnitlige antal fejl pr. stil i fokuskategorierne for hver af de to undersøgelser:

FEJLTYPE	1990	1998
Endelser	1,8	1,7
Stumme bogstaver	1,4	0,8
R-fejl	1,2	1,1
Sammensatte ord	0,8	4,0
Bogstavforveksling	0,8	0,7
Dobbeltkonsonant	0,8	0,4
Fremmedord	0,5	0,4
Samlet antal fejl i gennemsnit (inkl. fejl der ikke hører til fokus-kategorierne)	8,6	12,3

Tabellen viser at der i gennemsnit laves flere fejl i 1998 end i 1990 (12,3 fejl i gennemsnit pr. stil over for 8,6 fejl), men hvis man ser nøjere på stavefejlstyperne, er det fejltypen *sammensatte ord* der er årsag til denne stigning. Den er vokset markant, hvorimod alle andre typer er faldet i hyppighed. Lad os se nærmere på denne fejltypen.

Fejltypen *sammensatte ord* består af fire forskellige slags fejl:

- 1 sammensatte ordforbindelser (substantiver: fx *økse hoved*; adjektiver: fx *mellem blå*)
- 2 sammensætningsfejl ved adverbium + præposition (fx *indenfor døren*)
- 3 orddelingsfejl ved linjeskift
- 4 bindestregsfejl (fx *hoved-manden*)

Fejlene i gruppe 1, sammensatte ordforbindelser, er vokset ca. 5 gange fra 1990 til 1998. Disse fejl fylder meget i det samlede billede. Som det fremgår af ovenstående tabel, er det gennemsnitlige antal fejl i en stil i 1998 12,3, og 4 af disse fejl hører til fejltypen *sammensatte ord*. Af disse 4 fejl er 2,4 af dem fejl i undergruppen 1, sammensatte ordforbindelser.

Fejlene i gruppe 2, sammensætningsfejl ved adverbium + præposition, er den fejltypen der har den største vækst i undersøgelsen overhovedet. Den er vokset 33 gange. Men det er vigtigt at lægge mærke til at væksten i disse fejl er så voldsom fordi udgangspunktet er så lavt. Der er meget få fejl af denne type i stilene fra 1990 (0,03 fejl), og i 1998 er der kun 0,98 fejl. Ud af 12,3 fejl pr. stil er der altså kun knap 1 fejl i adverbium + præposition.

Der er kun 0,2 fejl i gruppe 3, orddelingsfejl ved linjeskift, og dette tal er uændret fra 1990 til 1998. Bindestregsfejlene i gruppe 4 er vokset ca. 3 gange fra 0,15 til 0,50 fejl.

Som ved fejltypen *sammensatte ord* er det nødvendigt at se nærmere på underkategorierne i de øvrige fejltyper for at danne sig et billede af de konkrete stavefejle:

Der er tre underkategorier i kategorien *endelser*:

- 1 Bestemt form flertal:
“forældrerne er selv skyld i”
“dovenhed, som gør *tingende* endnu værre”
- 2 Adjektiver:
“den lille 3 *hjulet* cykel”
“Rifbjergs digt er lidt *svære* at forstå”
- 3 Adverbier:
“forældrene er så *dårlige* opdraget”
“ungdommen er *stærk* motiveret for at”

Der er 1,7 fejl i gennemsnit pr. stil i kategorien *endelser*, og den karakteriseres som den generelt vanskeligste kategori for alle elever i undersøgelsen. Den er nr. 2 på fejltypernes hitliste. Fejlene inden for hver underkategori kommenteres ikke yderligere i undersøgelsen.

Kategorien *r-fejl* inddeles i fire underkategorier:

- 1 Nutid:
“Vi sidder og *høre* musik”
“forældrene ville kun *føler* sig skuffede”
- 2 Flertalsendelser:
“som om disse var *engler*”
“mange *forældre* tror, at”
- 3 Stumt “r”:
“En *fransklæres* syn på”
“søger tryghed, som *forager* forældrene”
- 4 R-fejl inde i ordet:
“håbløst *småterroistiske* banditter”
“*interlektuel*”

Der er 1,1 fejl i gennemsnit pr. stil i kategorien r-fejl, der er nr. 3 på fejltypernes hitliste. Gruppe 1, nutidsendelser, står for 2 ud af 3 r-fejl.

Kategorien *stumme bogstaver* inddeles i fem underkategorier:

- 1 Stumt *e*:
“sin ellers *udemærkede* skrivestil”
“denne episode *forgår* i den omvendte verden”
- 2 Stumt *d*:
“dette nærmer sig *vidst* en ond cirkel”
- 3 Stumt *t*:
“hvis mennesker *forsat* skal kunne...”
“man føler sig *nød* til det”
- 4 Stumt *h*:
“man må *thy* til andre midler”
“de har *vær* deres forklaringer”
- 5 Stumt *v*:
“selfølelig”

Stumme bogstaver er nr. 4 på fejltypernes hitliste. Der er 0,8 fejl af denne type i en stil. Der er generelt færre fejl i stumme bogstaver i 1998 end i 1990, men ved stumt *d* er fejlene dog steget en smule og er sammen med stumt *e* de mest udbredte. De udgør 70 % af samtlige fejl i stumme bogstaver.

Kategorien *bogstavforveksling* deles op i vokaler og konsonanter:

- 1 Vokaler:
“disse *værdibegræber*”
“dette giver en *fornæmelse* af magt”

2 Konsonanter:

“forældre har *knoglet* for at give deres børn alt”

“efter de havde gjort en *fejl*”

Kategorien som helhed er så godt som uændret fra 1990 til 1998 (fra 0,8 fejl til 0,7 fejl), men pudsigt nok er forveksling af vokaler faldet fra 65,7 % til 59,1 %, mens den er steget ved forveksling af konsonanter fra 34,3 % til 40,9 %. Det er dog stadig vokalerne der giver den største fejlprocent af de to underkategorier.

Kategorien *dobbeltkonsonant* har to underkategorier:

1 Dobbeltkonsonant, generelt:

“hinnanden”

“nettop”

2 Lange og korte vokaler:

“fordi jeg er så *skrækelig*”

“*gameldags* skolegang”

Der er samlet set færre fejl i denne kategori i 1998 end i 1990. Der er tale om et fald fra 0,8 fejl til 0,4 fejl. I gruppe 1, dobbeltkonsonant generelt, laves der færre fejl i 1998 end i 1990 (73,7 % i 1990; 50,4 % i 1998) hvorimod fejlprocenten er steget i gruppe 2, lange og korte vokaler (26,3 % i 1990; 49,6 % i 1998).

Kategorien *fremmedord* har fem underkategorier:

1 Særlige fremmedordsfejl:

“udnytte sine evner *intulekt*”

“uciviliserede”

2 s eller c?:

“han har pæset sønnen frem”

“konsentrationsevne”

- 3 Endelserne *-tion*, *-sion*, *-ssion*:
“de rigtige *intensioner*”
“diskution”
- 4 *c* eller *k*?
(ingen eksempler i materialet)
- 5 /sj/-lyden:
“neglicerer”

Kategorien som helhed er så godt som uændret fra 1990 til 1998 (fra 0,5 fejl til 0,4 fejl). I gruppe 1, særlige fremmedordsfejl, laves der betydelig flere fejl i 1998 end i 1990 (82,0 % over for 56,7 %). Også forveksling af *c* og *k* er vokset en del (fra 1,9 % til 4,9 %), men i underkategorierne 2 og 3 er der til gengæld væsentlig færre fejl i 1998 end i 1990.

Sammenfatning

Der er så mange problemer ved denne undersøgelse at det er nødvendigt at tage tallene med et gran salt. De brede kategorier dækker forskellige grammatiske problemer og stavevanskeligheder som det ikke er rimeligt at samle under ét. Det giver et forkert billede, og der drages nogle forkerte konklusioner. Det er fx misvisende at tale om at *endelser* er den vanskeligste kategori og dermed det største staveproblem for studenterne. De tre underkategorier viser så forskellige staveproblemer at de ikke bør samles i én kategori. Desuden undrer man sig gang på gang over kategoriseringen af fejlene. Hvis der fx skrives *ligge* i stedet for *lægge*, er fejlen kategoriseret som bogstavforveksling.

Det bemærkes på s. 23 at hvis samme fejl forekommer 5 gange i en stil, fx *forbrugs goder* i to ord, regnes det for 5 fejl. Så er det jo ikke så mærkeligt at der er så mange fejl i kategorien *sammensatte ord*. Tallene er ganske enkelt misvisende.

Et andet problem ved at undersøge stavefejl i stile i stedet for i diktater er brugen af stavekontrol. Selvom undersøgelsen viser at der ikke er forskel på stavefejlstyper og hyppighed mellem pc-skrivere og

håndskrivere, nævnes det dog flere steder i undersøgelsen at stavekontroller må have mindsket antallet af fejl ved fejltyper som stumme bogstaver, konsonantfordobling og fremmedord. Og når man tænker på at stavekontroller i 1998 i modsætning til i dag generelt var meget dårlige til at acceptere sammenskrevne ordforbindelser men accepterede særskrivningen i stedet for, er det svært at tro at det ikke er en af årsagerne til de mange fejl i sammensatte ord.

Undersøgelsen kan kritiseres på endnu en række punkter, men jeg vil stoppe her og blot pointere at man ikke skal tro for meget på tallene. Men det er jo nok rigtigt at sammensætninger hyppigt skrives i flere ord, og at adverbium + præposition sammenskrives selvom præpositionen har en styrelse. Det er sikkert også rigtigt at det er almindeligt at lave fejl ved endelser af forskellig slags, fx *-ende* i stedet for *-ene* og manglende *t* på adverbier som *stærk* i *stærkt motiveret*, at der er en del *r*-fejl, især i form af udeladelse af nutids-*r* i verber som *høre* osv., og at der desuden laves en del vokalforvekslinger men også konsonantforvekslinger, måske især ved konsonanter der indgår i diftonger.

Derudover er det interessant at se at der er et stigende antal fejl ved konsonanter der enkeltskrives i stedet for dobbeltskrives som i fx *skrækkelig*. Det hænger sandsynligvis sammen med de unges tendens til at forlænge vokalen i sådanne ord.

Selvom kategorien *stumme bogstaver* er nr. 4 på fejltypenes hitliste, er det svært at sige hvor stort et problem de stumme bogstaver egentlig er. Nogle af de fejl som anbringes under *stumme bogstaver* må nemlig siges at være havnet i en forkert kategori. Som eksempel på fejl ved stumt *e* er nævnt *udemærkede*, og her er *e*'et netop ikke stumt. Formen *udemærkede* svarer til den meget gængse udtale med *e*, så der er ikke tale om indsættelse af et stumt bogstav. Man kan også sætte spørgsmålstegn ved om det er rimeligt at placere stavefejlen *vidst* for *vist* under stumt *d*. Der er vel snarere tale om en sammenblanding af to ord. I undersøgelsen er det netop stumt *e* og stumt *d* der udgør 70 % af fejlene i kategorien *stumme bogstaver*, men som det fremgår af ovenstående, er det med de nævnte kategoriseringer af fejlene et misvisende billede af stumme bogstaver undersøgelsen giver.

Det samlede antal fejl i gennemsnit pr. stil er 12,3. Når man tænker på at der her er tale om alle typer fejl, alvorlige og mindre alvorlige

fejl, og at den samme fejl hos den samme student tælles som en fejl hver gang den begås, så er det vel ikke så galt endda. Staver studenterne egentlig ikke ganske godt!?

Gennemgående stavefejl i undersøgelserne

Jeg har gennemgået tre stavefejlsundersøgelser der er vidt forskellige på en lang række punkter, og de er derfor vanskelige at sammenligne. Især er det vanskeligt at sige noget samlet om fejlprocenter og rangordning af stavefejlene. Jeg er desuden opmærksom på at tre undersøgelser er et ret spinkelt grundlag at drage konklusioner om stavefejl på. Men jeg vil alligevel fremhæve de fejltendenser der tilsyneladende går igen i alle tre undersøgelser.

Ikke overraskende er der problemer med bogstavet *r*, især udeldelse af slutnings-*r* i sekvensen *-rer*, og her er det især verbernes nutids-*r* der giver problemer. Der er problemer med de stumme *d*'er, men andre stumme bogstaver ser til gengæld ikke ud til at give vanskeligheder af betydning. Vokalforvekslinger er ret almindelige, muligvis især forvekslinger mellem *e* og *æ*. Konsonantforvekslinger forekommer også, og noget tyder på at det især er vaklen mellem *p* og *b* og mellem *k* og *g* der er et særlig udbredt, men også forveksling mellem *g* og *j* når de indgår i diftonger, er forholdsvis almindeligt. Dobbeltkonsonanter der enkeltskrives i ord som *nysgerrigt*, *redde* og *skrækkelig*, er interessante fordi disse fejlstavninger muligvis hænger sammen med talesprogsudviklingen. Sidst men ikke mindst skal det nævnes at fremmedord giver vanskeligheder inden for flere af stavefejlskategorierne.

Er stavetilegnelsen vanskeligere i dansk end i mere lydrette ortografier?

En anden type staveundersøgelser end de traditionelle finder man hos Holger Juul (m.fl.) der undersøger specifikke delfærdigheder – i stedet for at undersøge hvor godt danske børn staver på alle områder – og hans overordnede formål med undersøgelserne er bl.a. at finde ud af om stavetilegnelsen er vanskeligere i dansk end i mere lydrette ortografier.

En af undersøgelserne (Juul og Sigurðsson 2004) sammenligner tilegnelsen af stavefærdighed i dansk og islandsk. Det er interessant med en sådan sammenligning fordi islandsk er en gennemskuelig eller lydret ortografi, hvorimod dansk er en dyb ortografi, dvs. en ortografi med mange uregelmæssigheder i forholdet mellem bogstaver og lyde, og samtidig ligner sprogene strukturelt hinanden meget. Spørgsmålet er så om det for børnene er lettere at lære den islandske ortografi end den danske.

I undersøgelsen ses der på tre ortografiske strukturer: enkeltkonsonanter først i ordet, konsonantgrupper først i ordet og konsonanter (enkelte og fordoblede) midt i ordet. For at kunne sammenligne resultaterne modtog de danske og de islandske børn (hovedsagelig fra 3. og 4. klasse) orddiktater baseret på nonsensord. Tværsproglige forskelle i ordenes hyppighed kunne således ikke påvirke resultaterne. Nonsensordene har fonologiske og ortografiske strukturer som er almindelige i de respektive sprog, og strukturerne er parallelle i den danske og den islandske version. Her er nogle eksempler (korrekte stavemåder i parentes):

Dansk:	Islandsk:
___use (duse)	___úla (dúla)
___yle (spryle)	___ila (sprila)
ba___e (bame)	ba___a (bama)
ja___e (jamme)	ja___a (jamma)

Eleverne skulle skrive de manglende konsonanter på streger i hvert dikteret ord.

Resultaterne af undersøgelsen viser at de islandske børn fra 3. klasse havde mange flere korrekt stavede konsonantgrupper end de danske børn fra 4. klasse (som er næsten to år ældre). Faktisk klarede de islandske 3.-klasser sig næsten lige så godt som de fire år ældre danske 6.-klasser. Endvidere var de islandske børn næsten lige så gode til at

stave konsonantgrupper som enkeltkonsonanter. Det var de danske børn ikke. Disse forskelle er interessante fordi de tyder på en generel effekt af ortografisk dybde. Selv simple bogstav-lyd-forbindelser som konsonantgrupper giver problemer for de danske børn fordi den ortografiske dybde komplicerer hele billedet af forholdet mellem bogstaver og lyde og vanskeliggør således tilegnelsen af stavefærdighed.

Undersøgelsen viser også en markant forskel på danske og islandske børn når det gælder brugen af dobbeltkonsonant efter kort, trykstærk vokal. Resultaterne er dog ikke så overraskende idet de to ortografier ikke kræver det samme. I islandsk kan man ofte slutte sig til fordoblingen ud fra selve konsonantlyden fordi den er lang, men i dansk er det jo den foregående vokals længde der bestemmer om der er konsonantfordobling eller ej, og denne regel er mere kompliceret end den islandske. Som formodet var der langt flere fordoblingsfejl hos de danske børn end hos de islandske.

I den danske ortografi giver konsonantgrupper og konsonantfordoblinger altså større problemer end i den islandske ortografi. Man kan sige at de danske børn har sværere ved at bruge ortografien som en lydskrift, både hvor dansk ortografi som lydskrift betragtet er mindre brugervenlig end den islandske, nemlig ved konsonantfordoblinger, og hvor de to ortografier er stort set lige brugervenlige, nemlig ved konsonantgrupper. De danske børn har kort og godt sværere ved at lære at stave end de islandske. Det ser med andre ord ud til at dybe ortografier som den danske generelt er sværere at lære end lydrette ortografier som den islandske.

Noget lignende viser en sammenligning af 7-9-årige engelske og tyske børns læsning og stavning (jf. Juul og Sigurðsson 2004: 68). Her brugte man ord som i engelsk og tysk har næsten samme lydlig struktur, næsten samme betydning og næsten samme hyppighed. Det er fx ordpar som *bread* (engelsk) og *Brot* (tysk). Trods ligheden lavede de engelske børn langt flere fejl end de tyske, både når ordene skulle udtales (læses) og staves. Den engelske ortografi har jo en meget ringere overensstemmelse mellem bogstaver og lyde end den tyske, og det kan være denne ortografiske dybde i engelsk der generelt gør tilegnelsen af læse- og stavefærdighed sværere for engelske børn end for tyske.

kvist fedt

I en anden undersøgelse (Juul 2003) ses der på beherskelsen af forbindelser mellem lyde og bogstaver på tre forskellige sproglige niveauer – fra meget forudsigelige (eller gennemskuelige) stavemåder til ikke-forudsigelige (eller ikkegennemskuelige) stavemåder. De tre niveauer kaldes for enkeltlydsniveau, lydfølgeniveau og ordniveau.

Med korte trykstærke vokalers stavemåde som eksempel har vi på enkeltlydsniveau ordet *gnist*, hvor man ud fra vokallyden alene kan slutte sig til at den korrekte stavemåde må være med bogstavet *i*. Stavemåden er altså forudsigelig fordi der ikke findes nogen alternativ stavemåde for en trykstærk *i*-lyd (lydbevarende alternativ).

På lydfølgeniveauet ses ordet *kvist*, hvor *e*-lydens stavemåde i princippet både kunne være *i* og *e* – en kort *e*-lyd staves jo med *e* i ordet *fedt*, men med *i* i ordet *lidt* – men det er dog forudsigeligt at den rigtige stavemåde er med *i* hvis man ser på de lydlige omgivelser (lydfølgen). Bogstavet *i* er nemlig helt dominerende når der kommer en *s*-lyd efter, jf. *miste*, *vist*, *liste*, *visse*, *spidse*.

På ordniveau ses ordet *blæst*, hvor vokallyden kan gengives enten med *æ* eller *e*, og hverken vokallyden *i* sig selv eller den lydlige sammenhæng kan fortælle én om det er det ene eller det andet bogstav man skal vælge. I tilsvarende lydlige sammenhænge skrives der *e* og ikke *æ* for *æ*-lyden, fx i *hest* og *vest*. Stavemåden er uforudsigelig, og man kan ikke gøre andet end at lære udenad at ordet *blæst* er med *æ*.

Det er altså forskelligt hvor forudsigelig en stavemåde er. Men hvor væsentligt er det for skolebørn når de skal stave et ord korrekt? Forholder det sig så sådan at skolebørn er bedre til forudsigelige (lydrette) stavemåder på enkeltlydsniveau end uforudsigelige (uregelmæssige) stavemåder på ordniveau? Det er i hvert fald en oplagt og meget almindelig antagelse, men det kunne jo være at de lærte den rigtige stavemåde for hvert enkelt ord (svarende til at alle stavemåder blev lært på ordniveau). Det er dét der ses på i undersøgelsen.

Der ses både på korte trykstærke vokalers stavemåde på de tre niveauer som beskrevet ovenfor og på intervokaliske konsonanter med ord som *lime*, *knase*, *flise* på enkeltlydsniveau, *hæmme*, *svømmet*, *basse* på lydfølgeniveau og *fallit*, *billet*, *bassist* på ordniveau.

Der var i alt 104 deltagere fra 4.-6. klasse, og de gik alle på den samme skole i Rødovre. Undersøgelsen bestod i staveopgaver udfor-

met som indsætningsdiktater med 116 indsætningsord i prøven for 6. klasse og 69 indsætningsord i prøven for 4. og 5. klasse. Derudover skulle deltagerne stave 10 nonsensord der blev dikteret enkeltvis. Fordelen ved sådanne nonsensord er at de aldrig har været hørt før, og derfor kan stavemåderne ikke være blevet lært på ordniveau. Det var således ud fra nonsensordene muligt at vurdere hvor gode deltagerne var til at gengive ords lydlig struktur på skrift.

Resultaterne af undersøgelsen viser at beherskelsen af stavemåder afhang af graden af forudsigelighed. Antallet af korrekte svar var i top for både vokaler og konsonanter på enkeltlydsniveau. Der blev lavet flere fejl når den rigtige stavemåde afhang af lydfølgen, og der blev lavet flest fejl når stavemåden afhang af ordet. Det er desuden bemærkelsesværdigt at ordniveau vokaler (fx æ'et i *blæst*) gav flere rigtige svar end ordniveau konsonanter (fordoblinger som i *bassist*), selvom ordene var stort set lige hyppige og lige lange. Det hænger sandsynligvis sammen med at fordoblinger der ikke kan forudsiges på lydfølgeniveau, er særlig vanskelige at lære. Det er ikke overraskende at fordoblinger i ord som *kolossal* er svære – selv rutinerede stavere kan blive i tvivl om antallet af s'er i et sådant ord.

Ved at sammenligne gode, mellemgode og dårlige stavere i undersøgelsen ses det at de stavere der lavede flest fejl i nonsensordene, også lavede flest fejl i de rigtige ord. De deltagere der lavede færrest fejl i nonsensordene, lavede omvendt også færrest fejl i de rigtige ord. Det gjaldt både for vokaler og konsonanter på alle tre niveauer, men tydeligst på ordniveau. Disse forskelle viser nok at "viden om ordspecifikke stavemåder er lettere at tilegne sig når man behersker de elementære forbindelser mellem bogstaver og lyde" (Juul 2003: 68 – med henvisning til Gough, Juel og Griffith 1992).

Det er med andre ord lettere at fokusere på dét der er mindre forudsigeligt, når man har styr på dét der faktisk er forudsigeligt. Men i dansk er det tilsyneladende sværere at opdage og indarbejde de forudsigelige forbindelser mellem lyde og bogstaver end det er i andre mere lydrette ortografier.

Juul og Elbro (2001) har udført en tilsvarende undersøgelse af skolebørns evne til at afkode bogstavers udtale i forskellige sammenhænge, fra meget forudsigelig udtale til mindre forudsigelig udtale.

Selvom der er mange uforudsigelige relationer mellem bogstaver og lyde i dansk, er den danske ortografi dog mere struktureret end det lige umiddelbart ser ud til. Fx siger enkelt vs. dobbelt konsonant noget om den foregående vokals længde, og udtalen af *c* kan med stor sikkerhed forudsiges hvis man ser på den følgende vokal: Bogstavet *c* udtales som *s*-lyd foran *i*, *y*, *e*, *ø* og *æ*, men som *k*-lyd foran *u*, *o* og *a*. Hvis man læser bogstaver i deres sammenhæng frem for at læse dem ét for ét, er det altså nemmere at nå frem til den korrekte udtale (det rette ord), og problemet med flertydige bogstaver bliver i praksis mindre.

Det er denne færdighed i såkaldt *kontekstbaseret afkodning* Juul og Elbro har undersøgt. De forsøgte at finde frem til hvor veludviklet denne læsefærdighed er hos børn i 3. og 4. klasse ved at bede eleverne om at læse en række nonsensord højt. Nonsensordene hørte sammen parvis, fx *cite/calme* (*s*-lyd vs. *k*-lyd), *tasse/tase* (kort vs. lang vokal), *biffe/gimme* (*i*-lyd vs. *e*-lyd + kort vokal for begge ord), *vutte/vunke* (*u*-lyd vs. *å*-lyd). Der blev ikke kun set på afkodningen af samme bogstav i forskellige sammenhænge men også på afkodningen af forskellige bogstaver i sammenhænge som er stort set identiske, fx *vød/vøt* (*d* udtales som blødt *d* i denne kontekst, mens *t* altid svarer til en (aspireret eller uaspireret) lukkelyd).

Undersøgelsen viste at elevernes udtale af bestemte bogstaver i nogen grad var bestemt af sammenhængen. Desuden viste den at eleverne i 4. klasse var bedre til at udnytte sammenhængen end eleverne i 3. klasse, men 4.-klasse-elevernes udnyttelse af sammenhængen var dog langt fra maksimal. Og der var visse kontekster eleverne klarede bedre end andre. De var fx bedre til at udnytte kortvokalkonteksten end langvokalkonteksten – de udtalte altså oftere et ord som *tasse* korrekt end et ord som *tase*. Det hænger muligvis sammen med at der er flere undtagelser fra reglen om at vokaler er lange før enkelt konsonant, end fra reglen om at vokalen er kort før dobbelt konsonant (se evt. afsnittet om vokallængde under *Forholdet mellem bogstaver og lyde*).

Undersøgelsen viste også at det var sværere at identificere udtaler der afhænger af bogstavernes sammenhæng, end udtaler som kan identificeres uden at sammenhængen inddrages. Ord som *biffe*, *vutte* og *vøt* udtales altså oftere korrekt end *gimme*, *vunke* og *vød*. At benytte sig af de sammenhænge flertydige bogstaver forekommer i, er en avanceret afkodningsform. Det er nemmere når ord kan læses bogstav for bogstav.

I øvrigt nævnes det at når det gælder uregelmæssige ord, ser det ud til at afkodningen er lidt langsommere end afkodningen af regelmæssige ord med samme hyppighed (jf. Juul 2001: 97 – med henvisning til Parkin 1984). Uregelmæssige ord er i denne forbindelse ord der har en eller flere usædvanlige bogstav-lyd-forbindelser, og som ikke kan afkodes ud fra konteksten. Selv rutinerede voksne læses afkodning er altså til en vis grad påvirket af den dybe ortografi.

Det der i denne forbindelse kunne være interessant at vide, er *hvor mange* ord der er uregelmæssige. Mange ortografiske former er jo trods alt lydrette, men når der diskuteres retskrivningsproblemer, er det i reglen de uregelmæssige former der er fokus på. Det kan imidlertid være svært at danne sig et indtryk af hvor omfattende disse uoverensstemmelser mellem lyd og skrift egentlig er.

I det materiale jeg har læst i forbindelse med denne udredning, er det næsten altid de samme eksempler der går igen, fx *vær/værd/vejr/hver* (som eksempel på lydligt sammenfald mellem forskellige ortografiske former), *seksten* (som eksempel på besynderlig opretholdelse af tegnkonstansprincippet/det etymologiske princip, nemlig forbindelsen til *seks* – det hedder jo ikke fx *firten* og *syvten*), *otte* (som eksempel på lang vokal til trods for dobbeltskrevet konsonant). Er det fordi der ikke er så mange eksempler, eller er det fordi man ikke gider finde nye og flere eksempler?

Hvor stort et problem uoverensstemmelserne mellem lyd og skrift er, set ud fra et kvantitativt synspunkt, vil vi forhåbentlig få svar på når Holger Juul bliver færdig med den kvantitative del af projektet med titlen *Lette ord og svære ord. Bogstav-lyd-relationen i dansk og dens betydning for udviklingen af læse- og stavefærdighed*. Projektet er påbegyndt i begyndelsen af 2007 og forventes færdigt i løbet af sommeren 2008.

Den vanskelige danske ortografi og de mange staveproblemer den giver, har i tidens løb givet anledning til flere reformforslag. I det følgende gennemgår jeg tre væsentlige forslag til reformer, som dog aldrig er blevet til noget. I Tyskland blev det til gengæld besluttet at indføre en retskrivningsreform i 1996, og denne reform – og den efterfølgende re-reform fra 2006 – kommer jeg ind på i slutningen af dette afsnit.

Aage Hansen: *Om moderne dansk retskrivning*

I 1967 bad Sprognævnet Aage Hansen om at udarbejde et principforslag vedrørende en revideret udgave af RO. Der er tale om en undersøgelse af de punkter hvor der kan konstateres svagheder og inkonsekvenser eller unødvendigt komplicerede forhold, og han kommer med ændringsforslag på disse punkter. Dette ændringsforslag blev senere til bogen *Om moderne dansk retskrivning*, som gennemgås nedenfor.

Generelt om forslaget

Aage Hansen lægger vægt på at retskrivningen er for alle, og derfor skal den gøres så simpel og praktisk som muligt, bl.a. ved at udrydde inkonsekvenser og undtagelser. Der findes for mange unødvendige etymologiske, grammatiske og udanske hensyn som almindelige mennesker slet ikke har forudsætninger for at forstå, og Aage Hansen sætter også spørgsmålstegn ved et af de principper der præger retskrivningen i høj grad, nemlig tegnkonstansprincippet (han bruger dog ikke denne term): “Jeg tror mig ikke i stand til at afgøre hvilken værdi dette identifikationshensyn har, men jeg er skeptisk. Hvis vi var vant til at skrive *god* : *got* (som man for øvrigt tidligere gjorde), *hård* : *hårt*, *finde* : *fant*, mon så bevidstheden om formernes sammenhæng var mindre end nu?” (s. 12). Men Aage Hansen mener at ændringer bør ske lempeligt og gradvis, og de bør ikke påvirke skriftbilledet som helhed, og derfor er han betænkelig ved at foreslå en gennemgående forenkling på dette punkt. Men han mener at ændringer er berettiget i de tilfælde hvor bevidstheden om det omtalte tilhørighedsforhold er svækket eller helt forsvundet, og i disse tilfælde er der ikke længere tale om et identifikationshensyn men et etymologisk hensyn som egentlig ikke

jern/jøern

kommer den moderne retskrivning ved. Når fx *d*'et bevares i *standse*, er det ud fra et etymologisk hensyn og ikke ud fra et identifikationshensyn. Ordet er afledt af *stande*, en gammel form af *stå*, men hvem tænker på det?

Aage Hansen vil indføre *alle* ændringer som dobbeltformer til de eksisterende former, og disse dobbeltformer skal betragtes som en overgangsordning, for formerne er "så at sige sendt [...] ud til folkeafstemning: efter en vis tids forløb vil man kunne skønne hvilken af formerne, den nye eller den gamle, der har vundet [...] og så med tiden lade den besejrede glide ud af ordbogen" (s. 14). Aage Hansen foreslår endvidere at man underviser efter de nye former når man skal lære børnene at stave fordi de er enklere og lettere end de gamle.

Jeg har svært ved at se hvordan "folkeafstemningen" og dette undervisningsprincip kan forenes. Først og fremmest fordi "folkeafstemningen" vil være meningsløs hvis man venter tilstrækkelig længe: De børn der har lært de nye former i skolen, vil fremover stort set kun bruge disse former, der således bliver enerådende med tiden.

Aage Hansen vil altså ikke ændre retskrivningssystemet, og der er derfor ikke tale om radikale gennemgående ændringer, men om en forholdsvis forsigtig modernisering af den danske retskrivning – måske med undtagelse af fremmedordene, der i mange tilfælde ændres så meget at de ligger langt fra reglerne i 1892-bekendtgørelsen.

Konkrete ændringsforslag

Jeg vil i det følgende fremhæve nogle af Aage Hansens foreslåede ændringer i de kapitler der handler om vokaler, konsonanter, fremmedord og længdebetegnelse. Alle disse ændringsforslag er stadig relevante at diskutere:

Vokaler

Da fordelingen af *æ* og *e* til betegnelse af kort *æ*-lyd virker vilkårlig, foreslår Aage Hansen at evt. ændringer altid går i retning af *æ*. *E*-for-

merne forsynes med variantformer med *æ*: *jern* el. *jærn*. Formerne *fjærn*, *hjørne*, *hjørte*, *smærte* er blandt dem der bør indføres som dobbeltformer. Vi må konstatere at udviklingen siden hen er gået i modsat retning, altså fra *æ* til *e*: *æstimere/estimere* > *estimere* (RO01), *ægyptisk* > *egyptisk/ægyptisk* (RO86), *hæfte* > *hefte/hæfte* (RO86), *bjærge* > *bjerge/bjærge* (RO86), *pjævset* > *pjevset* (RO86).

Karker (1977) foreslår i øvrigt lige det modsatte, nemlig at den korte *æ*-lyd bør betegnes med bogstavet *e*.

Aage Hansen foreslår en række ændringer af vokalgrafemer i visse franske fremmedord for at skabe mere systematik. Det drejer sig bl.a. om *u* til *y* i fx *menu*, *kostume*, *parfume*, *nuance*, om *ou* til *u* i fx *roulade* og *douche*, om *eau* til *o* i *bureau*, *niveau*, *tableau*.

I RO86 får enkelte ord med *ou* sideformer med *u*, fx *remoulade* og *camouflage* der således også kan skrives *remulade* og *kamuflage*.

Under gennemgangen af diftongerne nævner han formen *jej* som dobbeltform til *jeg* – og tilføjer “jeg hører et ramaskrig” – og *meg*, *deg*, *seg* som dobbeltform til henholdsvis *mig*, *dig*, *sig*, med en bemærkning om at man også kunne tage skridtet fuldt ud og skrive *mej*, *dej* og *sej* i overensstemmelse med den foreslåede form *jej*.

Et andet bemærkelsesværdigt forslag er at indføre *av* som sideform ved alle gængse låneord der skrives med *au* når udtalen er [au]. Så vidt jeg kan se, drejer det sig om ord som *applaus*, *audiens*, *august* og *pause*.

Konsonanter

Det er især det stumme *d* Aage Hansen behandler grundigt i kapitlet om konsonanter. De ændringer jeg finder særlig interessante, er:

Forbindelsen *-dt*: Aage Hansen accepterer forbindelsen *-dt* i bøjningsformer hvor ordidentiteten skal bevares som i fx *godt*, men hvor en oprindelig form har mistet forbindelsen til sit ophav (eller er meget vanskelig at identificere) som i fx *midt* og *lidt*, foreslår han at sløjfe *d*'et.

pussig

Forbindelsen *-ds*: Denne forbindelse plejer at være udtryk for at den foregående vokal er kort, men der findes undtagelser med lang vokal før *-ds*. Aage Hansen foreslår at *d*'et stryges så der bringes orden i systemet. Vi får så formerne *kres*, *krese*, *buskas*, *stillas* som viser at ordene har lang vokal. Aage Hansen nævner også *fråse* og *slabberas* – de former findes nu i RO, *fråse* blev indført i RO01, og *slabberas* eksisterede som sideform til *slabberads* fra 1986 til 2001, hvor formen med *-d* blev sløjftet.

Efter kort vokal kan der ikke ses nogen regel for fordelingen mellem *ds* og *s* (i indlyd *-ss*). Derfor foreslår Aage Hansen at der skrives *s* i alle ordene i udlyd og *ss* i indlyd. Så får vi *krasse*, *plas*, *palas*, *hissig*, *lakris*, *spis*, *risse*, *gissel*, *klos*, *trosse*, *plusselig*, *pussig*, *smus* og *krysse* (for henholdsvis *kradse*, *plads*, *palads*, *hidsig*, *lakrids*, *spids*, *ridse*, *gidsel*, *klods*, *trodse*, *pludselig*, *pudsig*, *smuds* og *krydse*). Ændringen gælder ikke i fx *fødsel* og *ødsel* hvor *d*'et bevares af hensyn til princippet om ordidentitet (tegnkonstansprincippet).

Forbindelsen *-nds*: I de allerfleste ord hvor *-nds* tidligere blev brugt, er *d*'et fjernet. Det er dog ikke sket ved *handske* og *standse*, hvor *d*'et er bevaret af etymologiske hensyn. Aage Hansen mener at det er på tide at fjerne *d*'et i de to ord.

Desuden nævner han en række ord (og bøjningsformer) hvor *g* bør udelades fordi det ikke længere udtales: *sae* (for *sagde*), *lae* (for *lagde*), *noen* (for *nogen*), *noet* (for *noget*), *da* (for *dag*), *godda* el. *goda* (for *goddag*), *spørre* (for *spørge*), *spørrer* (for *spørger*), *spurte* (for *spurgte*), *spørsmaal* (for *spørgsmål*).

Og det er også værd at bemærke paradigmet: *ha* – *har* – *hade*. Og moderniseringen af *af-* til *av-* i sammensætninger, fx *avgå*. Som præposition foreslås *a* ved siden af *af*.

Fremmedord

Aage Hansen går generelt ind for at indføre flere fordanskede stavemåder af fremmedord, og han mener at man i højere grad skal følge svensk og norsk. Det vil give stavemåder som fx *sykel* (for *cykel*), *sebra*

(for *Zebra*), *kompani* (for *kompagni*), *ballong* (for *ballon*), *nasjon* (for *nation*), *sjop* (for *shop*), *artikkel* (for *artikel*).

Længdebetegnelse

Aage Hansen mener at stavemåden med to *g*'er i fx *læggen*, *ægget*, *skæget*, *væggen* bør ændres til ét *g*: *læggen*, *ægget*, *skæget*, *væggen*. Vokalen er nemlig lang, og derfor enkeltskrives konsonanten. Men dobbeltskrivning af *g* er brugt fordi man har villet markere at *g* udtales hårdt og ikke blødt som i *lægge*. Ortografisk sammenfald i bøjningsformer (*læggen* over for *lægge-n*) ser han ikke som et problem. I dag er situationen en lidt anden da *g* i *lægge* mv. ofte er stumt, og man derfor muligvis bedre kan argumentere for *læe*. Men det ændrer naturligvis ikke ved problemet med *læggen* mv. som undtagelse fra reglen om enkeltskrevet konsonant efter lang vokal.

Aage Hansen går ind for at man ved substantiver der ender på enkelt konsonant, og hvis sidste stavelse har bitryk, overalt skriver dobbelt konsonant foran bøjningsendelse. Det gælder altså også ved *-n*, *-l* og *-r*: *leksikonner*, *festivallen*, *virvarret*. Og ved afledninger foreslår han at man systematisk skriver enkeltkonsonant overalt, og at man således ikke tager hensyn til fremmedordenes oprindelse: *kontrolere*, *ræsonere*, *rekrutere*. Dette stemmer overens med hans synspunkt om at man bør undgå etymologiske hensyn.

Det skal i øvrigt bemærkes at en række af Aage Hansens foreslåede former faktisk er blevet indført i RO, hovedsagelig i 1986-udgaven, og derfor har jeg ikke nævnt dem ovenfor. Det drejer sig om fx *trubadur* der findes ved siden af *troubadour* (s. 32), *spontanitet* i stedet for *spontaneitet* (s. 31), *gavflab* i stedet for *gabflab* (s. 40), *tæsk* i stedet for *tærsk* (s. 55), *vanilje* i stedet for *vanille* (s. 56), *næbbet* ved siden af *næbet* (s. 76), *ludder* ved siden af *luder* (s. 78), *punktummet* i stedet for *punktummet/punktummet* (s. 80).

Sprognævnets reaktion på Aage Hansens forslag

Aage Hansens forslag blev behandlet på Sprognævnets arbejdsudvalgsmøder 1. november 1968 og 13. december 1968. Sprognævnets daværende formand, Poul Lindegård Hjorth, var afvisende over for forslaget fordi det byggede på det grundsynspunkt at udtalen er bestemmende for retskrivningen, mens formanden selv så skriftsprog og talesprog som to autonome systemer. Desuden var der enighed om at 1889-bekendtgørelsen (med senere ændringer i 1892) burde være arbejdsgrundlaget, hvilket forhindrede Sprognævnet i at indføre mange af de ændringer Aage Hansen foreslog.

Derudover blev Aage Hansen kritiseret på følgende punkter:

- 1 Dobbeltformer giver vanskeligheder i skolerne, og man kan ikke i skolen bruge det princip at lade praksis vise hvad der sejrer.
- 2 Han overser at det kan være en fordel at have ét og kun ét bogstav til at svare til to varianter af samme fonem: fx *d* i *dag* og *gade*.
- 3 Han er ikke opmærksom på at redundans kan være nyttig i tilfælde hvor der ellers ville være homografi, fx *standse/stanse* og *vær/værd/vejr/hver* (det distinktive princip).
- 4 Han er ikke opmærksom på at fejl i meget hyppige ord som *jeg*, *mig* og *det* er meget sjældnere end fejl i mindre hyppige ord, og derfor er der ingen grund til at ændre stavningen i meget hyppige ord.
- 5 Han ser helt bort fra usus (sprogbrugsprincippet) og er derfor ikke lydhør over for at fx fordanskede former af fremmedord, fx *kræm* og *bulevard*, ikke er trængt igennem i praksis og således ikke længere findes i RO.
- 6 Han tager ikke hensyn til stilvalører, fx markerer *kres* frisind i forhold til *kreds*.

Det nævnes dog i referaterne at Aage Hansens bemærkninger om fremmedord er nyttige og peger på forhold som arbejdsudvalget har overset, og rejser problemer som må inddrages i fornyede overvejelser. Men der er også mange problemer i forbindelse med fremmedordene som allerede er blevet behandlet af arbejdsudvalget på dette tidspunkt, og visse ændringer er allerede blevet vedtaget. Også i kapitlet om længdebetegnelse er der meget som arbejdsudvalget vil overveje ved den systematiske gennemgang. Men Aage Hansens forslag har ikke sat sit præg på RO86 i nævneværdig grad!

Allan Karker: *Nordisk retskrivning – den ideale fordring*

I bogen *Nordisk retskrivning – den ideale fordring* (1977) redegør Sprognævnets daværende formand, Allan Karker, for sit forslag til en reform hvis formål er at dansk, norsk og svensk retskrivning bliver mere lig hinanden. Forslaget blev først trykt i de nordiske sprognævns fælles årsskrift, *Sprog i Norden*, i 1976, men udkom altså i 1977 som selvstændig publikation.

Karker gør opmærksom på at der ikke er tale om at konstruere et kunstigt fællesnordisk skriftsprog. Der indføres fx ikke skrivemåder som strider imod udtalen i de enkelte sprog, og dansk, norsk og svensk vil også efter reformen have hvert sit skriftsprog, men forskellen mellem dem vil være mindre. Hensigten med forslaget er altså ikke at gøre den danske retskrivning mere lydret. Det bliver den i og for sig heller ikke, men på visse punkter bliver den mere regelret.

De fem principper

Forslaget bygger på fem principper som følges nøje ved gennemgangen af de tre sprogs retskrivninger, og som sørger for at vilkårlighed ikke forekommer. De fem principper er:

- 1 Den nuværende skrivemåde fastholdes i alle tilfælde hvor der allerede er overensstemmelse mellem de tre sprog, eller hvor skri-

vemåden letter naboernes genkendelse af ordet (som i svensk *djur, ljus* (hvor *d-* og *l-* ikke udtales men *gør* ordene genkendelige for danskere og nordmænd), norsk og dansk *jord, land* (hvor *-d* er stumt men *gør* ordene genkendelige for svenskere fordi *d'*et ikke er stumt i svensk)).

- 2 Hvor skrivemåden stemmer systematisk overens i to af sprogene imod det tredje, ændrer mindretallet sin retskrivning efter flertallet.
- 3 Hvor skrivemåden er systematisk forskellig i alle tre sprog trods ensartet udtale, vælges et fælles princip for stavningen.
- 4 Ændringer i henhold til princip nr. 2 gennemføres ikke hvis de strider imod udtalen i det enkelte sprog. At norsk og dansk har *gang, lang, sang* osv. mod svensk *gång, lång, sång* osv. berettiger naturligvis ikke til at kræve *a* indført i svensk i stedet for *å*. Norsk *bru, ku, snu* påvirkes ikke af svensk og dansk *bro, ko, sno*. Danske stavemåder som skyldes klusil- og spirantsvækkelse, ændres ikke: svensk og norsk *hop, båt, sak*, dansk *hob, båd, sag*; svensk *såg*, norsk *sag*, dansk *sav*; svensk *väg*, norsk *veg/vei*, dansk *vej*.
- 5 De gældende regler for tillempling af fremmedords skrivemåde opretholdes indtil videre, trods forskellig praksis i de tre sprog.

Det er princip nr. 2 og 3 der giver ændringer i de tre ortografier. I det følgende vil jeg opstille de ændringer der påvirker den danske retskrivning.

Konkrete ændringsforslag

- 1 **af:** Præpositionen *af* ændres til *av*, således at der skrives *stå av toget, tage av sted, hvor blev han av?* I sammensætninger skrives også *av: avstå, avtale* osv.

- 2 **gt og kt:** Fordelingen af forbindelserne *gt* og *kt* skal ændres således at vi følger det samme princip som i svensk og norsk. Der skrives *kt* i ord hvor begge bogstaver hører til ordets stamme, og *gt* når der ved bøjning lægges et *-t* til et ord der ender på *-g* i stammen. Der skal altså skrives *kt* i fx *akt* (både i betydningen 'hensigt' og 'handling; del af teaterstykke mv.'), *saktens*, *dikte*, *hensigt*, *plikt*, *frukt*, men *-gt* i fx *lagt* (af *lægge*), *sagt* (af *sige*), *trygt* (af *tryg*).
- 3 **nd og nn:** Når det skrevne *nd* i udtalen falder sammen med *nn*, skal fordelingen af *nd* og *nn* ændres efter sproghistoriske retningslinjer, ligesom i svensk og norsk. Det betyder at nogle *nd*-former bevares, og at andre ændres til *nn*. Der skrives herefter *nn* i ord som *kanne* (ikke *kande*), *vanne* (ikke *vande*), *henne* (ikke *hende*), *innen* (ikke *inden*), *kvinne* (ikke *kvinde*), *finne* (ikke *finde*), *vinne* (ikke *vinde*). Forbindelsen *nn* bevares i fx *danne*, *henne* (adv.), *skønne*. Der skrives fortsat *nd* i ord som *blande*, *strande*, *handske*, *fjende*, *vende*, *binde*, *hynde*, *ånde*. Den ændrede fordeling af *nd* og *nn* gennemføres i bøjningsformer: *vende-vendte-vendt*, *finne-fant-funnet* osv.
- 4 **ld og ll:** Når det skrevne *ld* i udtalen falder sammen med *ll*, skal fordelingen af *ld* og *ll* ændres efter sproghistoriske retningslinjer, ligesom i svensk og norsk. Det betyder at nogle *ld*-former bevares, og at andre ændres til *ll*. Der skrives herefter *ll* i ord som *falle* (ikke *falde*), *kalle* (ikke *kalde*), *ille* (ikke *ilde*), *kille* (vb., ikke *kilde*), *kølle*, *mølle*. Forbindelsen *ll* bevares i fx *alle*, *valle*, *eller*, *briller*, *drille*, *lille*, *rille*, *ville*, *rolle*, *rulle*. Der skrives fortsat *ld* i ord som *alder*, *kilde* (sb.), *melde*, *ildne*, *holde*, *buldre*, *kulde*, *smuldre*. Den ændrede fordeling af *ld* og *ll* gennemføres i bøjningsformer: *melde-meldte-meldt*, *kalle-kalte-kalt*.
- 5 **Enkelt konsonant og dobbelt konsonant:** Dansk retskrivning skal ændre fordelingen af enkelt og dobbeltkonsonant således at den svarer til den svensk-norske, men med visse undtagelser. Der skrives dobbelt konsonant i ord som *labb*, *skubb*, *bøff*, *kvikk*, *teknikk*, *sokk*, *tall*, *spill*, *venn*, *slapp*, *opp*, *oss*, *kyss*, *hatt*, *ditt*, *smått* osv.

En del ord på *nd* og *ld* vil få *nn* og *ll* (jf. pkt. 3 og 4): *sann* (adj.), *vann*, *skinn*, *fall*, *kall*, *toll*, men ord som *sand* (sb.), *blind*, *ond*, *hund*, *hånd*, *kold* ændres ikke.

Bogstaverne *d*, *g* og *r* holdes uden for en retskrivningsændring, og der skrives således fortsat *glad-glade*, *nød-nødder*, *skæg-skægget-skæggene*, *par-parret-parrene*. Ændringen vil heller ikke berøre *j* og *v* der – som i svensk og norsk – aldrig skrives dobbelt: *vej-vejen*, *tov-tovet*. Desuden skrives der *in* (og ikke *ind* eller *inn*), og ord som *man* (pron.), *men*, *hun* ændres ikke.

Når en kort trykstærk vokal efterfølges af mere end én konsonantlyd der hører med til ordstammen, skrives den første konsonant som hovedregel enkelt, og retskrivningen er således uændret på dette punkt: *tykne*, *sitre*, *trygt*, *fylte*. Der skrives dog dobbeltkonsonant foran afledningsendelse, fx *nattlig*, *vennskab*, *trygghed*, men som i norsk skrives der dog enkeltkonsonant foran *-ling* og *-ning*, fx *kobling* og *bygning*.

- 6 **æ og e:** Fordelingen af *æ* og *e* for *æ*-lyd reguleres således at bogstavet *æ* betegner lang *æ*-lyd som i *bære*, *mæle*, *skæg*, *æble*, og omlydsvokalen til *å*, fx *bændel* (jf. *bånd*), *færre* (jf. *få*), mens bogstavet *e* betegner den korte *æ*-lyd, fx *benk*, *elske*, *endre*, *hest*, *legge*, *nesten*, *fængsel*, *prest*, *tenke*. Reglen om *æ* som tegn for omlyd af *å* fraviges dog i enkelte tilfælde, fx skrives der *hender* i pluralis ligesom i norsk (sg. *hand*, pl. *hender*) selvom singularis er *hånd*. I de tilfælde hvor dansk har *e* for lang *æ*-lyd, fastholdes skrivemåden, fx *sjette*, *chef*, *pjece*.
- 7 **Kortformer af visse verber:** I nogle tilfælde gives der valgfrihed mellem lange og korte former i infinitiv og/eller præsens: *bede/be* - *beder/ber*; *blive* - *bliver/blir*; *give/gi* - *giver/gir*; *have/ha* - *har*; *lade/la* - *lader/lar*; *tage/ta* - *tager/tar*. Desuden indføres præteritumsformen *hade* i stedet for *havde* (se også Karker 1997).

Karker giver nogle eksempler på hvordan forskellige tekster vil se ud efter reformen. Her er et lille tekststykke fra "Ventesalen" af Martin A. Hansen:

Skal De med neste tog? spurgte hun.

– Nej, jeg sidder bare og venter.

Sådan svarede den fremmede kvinde. Og den trette, beklænte kvinde lyttede intenst til klangen af hendes stemme. Ordene smuttede jo hurtigt bort, lydene opløstes, det gik dem, som det gik tobakksrøgen henne ved døren ud til perronen. Der stod et slud in ad den dør, hver gang nogen gik igennem den, som var det ikke strid luft, men tunge vannmasser, der bruste forbi derude. Kom nogen in udefra, sagde de "ouw", når døren skrigende var fallet i bag dem. Så rystede de vann av klæderne og blev forlegne, mens de så sig om i ventesalen.

Det etymologiske princip er dominerende på flere punkter i Karkers forslag. Fordelingen af *nd* og *nn* og af *ld* og *ll* bygger på sproghistoriske retningslinjer, og forekomsten af *æ* i stedet for *e* kan i visse ord kun forklares ud fra "slægtskabet" med andre ord (jf. *bændel* af *bånd*). Retskrivningen vil derfor efter Karkers reform være lige så uigennemskuelig for sprogbrugerne på disse punkter som den eksisterende retskrivning.

I forbindelse med fordelingen af *æ* og *e* skal det også nævnes at Karker ikke tager hensyn til de nyere lydudviklinger når han foreslår at der skrives *e* for kort *æ*-lyd i ord som *prest* og *grense*. Men hensigten med forslaget er som sagt heller ikke at gøre den danske retskrivning mere lydret – eller mere enkel og gennemskuelig. Karker har kun til hensigt at mindske den indbyrdes afstand mellem dansk, norsk og svensk retskrivning.

I forordet giver Karker selv sit bud på hvordan det vil gå med hans forslag til en nordisk retskrivning: "[...] et blik på dets praktiske konsekvenser viser klart at dets virkeliggørelse vil kræve et mestemål ikke blot af politisk vilje, men også – og navnlig – af folkelig tilslutning. Og om den politiske vilje kan skabes er i det mindste tvivlsomt. Den folkelige tilslutning er usandsynlig".

Jan Katlev: "Diverse lingvistiske parametre i retskrivningsspørgsmålet"

Katlevs reformforslag, "Diverse lingvistiske parametre i retskrivningsspørgsmålet" (1980), viser hvordan man vil kunne konstruere forskellige nye danske ortografier ved hjælp af forskellig vægtning af en række såkaldte filtre, som i store træk er retskrivningsprincipper. De fleste af disse principper minder om de retskrivningsprincipper der er gennemgået først i denne bog.

Det skal nævnes at der først er en meget systematisk gennemgang af de faktorer (generationsprog, regionssprog, sociolekt, distinkthedsniveau) der er årsag til de mange rigssprogsvarianter, og af de problemer der er forbundet med at vælge den rigssprogsvariant en retskrivningsreform skal bygge på. Katlev kommer ikke med en løsning til hvilken variant man bør vælge, men tydeliggør problemerne på dette område.

Katlev opstiller et dominanshierarki over de filtre der styrer retskrivningen. I toppen af hierarkiet er der meget få omstavninger, og på dette niveau ligger ortografien således tæt på den nugældende ortografi. Nederst i hierarkiet finder man den "strikte lydretted", hvor én og samme lyd svarer til ét og samme bogstav, og her ses de mest radikale og lydrette omstavninger. Hvis man arbejder sig op gennem hierarkiet, støder man på filtre der blokerer for forskellige omstavningsforslag, med det mindst blokerende nederst og det mest blokerende øverst. Hierarkiet ser således ud:

etymologi

vinder over

marginal morfologi

vinder over

central morfologi

vinder over

tekstfrekvens

vinder over

lavt grafemantal

vinder over

strikte lydretted

Her følger en nærmere beskrivelse af de enkelte filtre.

1 *Det etymologiske filter*

Dette filter hænger sammen med traditionsprincippet og er det stærkeste filter. Det blokerer for stort set enhver staveændring. Det går både på arveords udseende (sørger fx for bevarelsen af *h* i *hver*) og på låneords udseende (sørger fx for bevarelsen af *c* i *cigar*).

2 *Det marginale morfologiske filter*

Dette filter sørger for at selv en fjern historisk forbindelse til et morfem fastholdes. Som eksempel nævnes at æ-lyden skrives med bogstavet æ i *ælling* på grund af en historisk forbindelse med *a* i *and* (*ælling* af et oprindeligt *andling*, *ændling*).

3 *Det centrale morfologiske filter*

Dette filter har at gøre med det morfematiske princip eller tegnkonstansprincippet. Det værner om faste mønstre i ordbøjningen, og stammen i ordet forbliver intakt under bøjningen, også i de tilfælde hvor stammen lydligt set har ændret sig og ikke længere svarer til grafemudtrykket: På grund af *bide* omskrives *bidt* ikke til *bit*.

4 *Frekvensfilteret*

Dette filter kræver at man vælger den skrivemåde der er den hyppigste – hvis der er flere mulige skrivemåder for samme lyd eller lydsekvens. Ord der rimer på *ånd*, kan skrives med *-ån*, *-ånd*, *-on* og *-ond*, fx *spån(plade)*, *ånd*, *redebon* og *fond* (udtalen uden *d*-lyden, [ˈfɔn]), findes dog kun hos et mindretal, men grafemsekvensen *-ånd* er den mest frekvente, og det er derfor den der vælges.

5 *Grafemantalsfilteret (eller længdefilteret)*

Dette filter sørger for at skrivemåden med de færreste bogstaver foretrækkes således at man undgår redundans (overflødighed). Skrivemåder som *væske* og *teater* er altså bedre end *vædske* og *theater*.

ven / vind

Færrest ændringer i gældende ortografi får man ved at lade det etymologiske filter træde i kraft over for reformforslag. Hvis man tilsidesætter filtrene 1 til 4 og kun opretholder filteret 5, får man radikale ændringer i retskrivningen. Yderpunkterne er således ingen ændringer over for ren lydskrift.

Katlev gennemgår som eksempel et materiale der består af stavelsestypen vokal + konsonant, og viser hvordan forskellige reformforslag vil se ud alt efter hvor mange filtre man tilsidesætter. Hvis man fx starter på tredje niveau i hierarkiet (dvs. det centrale morfologiske filter accepteres, men ikke det etymologiske og det marginale morfologiske filter), får man omstavninger som *sed!* (for *sid!*), *jej* (for *jeg*), *skøl* (for *skyl*). Hvis man går endnu en etage ned i hierarkiet (dvs. stryger hensynet til det centrale morfologiske filter), får man omstavninger som *bit* (for *bidt*), *gret* (for *grædt*), *blyt* (for *blødt*). Hvis man heller ikke tager hensyn til frekvensfilteret, får man omstavninger som *sil* (for *sild*), *jaj* (for *jeg*), *bløt* (for *blødt*). Længst nede i hierarkiet har vi den strikte lydret, og her skal man altså vælge den af de belagte grafemkombinationer der er mest strikte lydret. På dette niveau ses omstavninger som *spes* (for *spids*), *ven* (for *vind*), *gås* (for *gods*). For at nå til en endnu mere lydret og konsekvent gengivelse af lydene kan man indføre "fonetiske" bogstaver og tegn og således få stavemåder som *röt* (for *rødt*), *flód* (for *flod*), *lɔv* (for *lov*).

Katlev kommer ikke med et bud på den bedste reform, men viser principperne for fremstillingen af videnskabeligt forsvarlige nystavninger hvor der ikke er plads til vilkårlighed og inkonsekvente afgørelser. I de afsluttende bemærkninger siger han dog at han finder det overvejende sandsynligt at der vil komme forholdsvis radikale nystavningsforsøg i skolens begynderundervisning i dansk på linje med det britiske Initial Training Alphabet. (I dag findes der stadig ikke egentlige nystavningsforsøg i Danmark, men vi har den såkaldte børnestavning i de små klasser, hvor eleverne gengiver ordene med de bogstaver de synes svarer bedst til de lyde de hører). Derimod har han ringe tiltro til at lige så radikale stavereformer kan slå igennem højere oppe i skriftsprogssamfundet, men det kan ikke udelukkes at en moderat reform "[vil] have en vis chance for at vinde gehør på lidt længere sigt" (s. 200).

Den tyske retskrivningsreform – og re-reform

I 1996 blev det besluttet at indføre en ny retskrivning i tysk, og reformen trådte i kraft august 1998. I de fleste forbundslande gik man i skoler og forvaltning allerede i 1996 over til at skrive efter den nye retskrivning, men da der var vedtaget en overgangsordning til 2005, var det indtil da tilladt at bruge de gamle former. Og derefter skulle den nye retskrivning så have været indført, men sådan gik det ikke helt. Reformen blev kritiseret så voldsomt at der måtte udarbejdes et nyt forslag, en re-reform. Det vil jeg komme nærmere ind på i det følgende.

Formålet med reformen i 1996 var at gøre retskrivningen enklere ved hjælp af mere systematik. Uregelmæssigheder i den tyske retskrivning skulle udryddes så den blev nemmere at lære. Det gjorde man bl.a. ved at indføre følgende ændringer (jf. Mogensen (1998), Dypvik (2006), Hellwig (2006)):

1 *Der skrives ss efter kort vokal, ß efter lang vokal (herunder diftong)*
Før reformen kunne et ord ikke ende på *ss*. Det skulle i stedet ende på *ß*, uanset vokalens længde. Man skrev altså både *Kuß* og *Gruß* selvom vokalen er kort i det første ord og lang i det andet. Et ord som *Kuß* skulle desuden skrives med *ss* i pluralis, *Küsse*, fordi *s*-lyden står mellem to vokaler.

Ved at tillade *ss* i slutningen af et ord får man nu systematisk markering af den korte vokal, og *s*-lyden bliver gengivet på samme måde i singularis og pluralis, fx *Kuss* – *Küsse*.

Kritikerne påpeger at der dog stadig er problemer med gengivelse af *s*-lyden. Før reformen skulle man skelne mellem *das* (artikel og relativt pronomen) og *daß* (konjunktion), og denne skelnen gav alvorlige staveproblemer. Efter reformen skal man stadig skelne mellem to former, men nu er det mellem *das* og *dass*, hvilket dog ikke gør nogen forskel – staveproblemet er blevet videreført til den nye retskrivning.

Kritikerne anfører desuden at det i nogle tilfælde kan være vanskeligt at genkende orddele i en sammensætning med *ss* (jf. *Messergebnis* 'måleresultat', der består af *Mess* og *Ergebnis*, og ikke af *Messer* og *Gebnis*. Før reformen skrev man *Mesßergebnis*, og brugen af *ß* gjorde det nemmere at se hvor ordgrænsen var).

2 *Man skriver ä i stedet for e for etymologisk omlyd af a*

Nogle ord er blevet ændret fra *e* til *ä*, fx skrives nu *behände* (af *Hand*), *überschwänglich* (af *Schwang*), *Stängel* (af *Stang*).

Reformen er blevet kritiseret for ikke at gennemføre det etymologiske princip konsekvent (hvilket i øvrigt er nærmest umuligt). Hvorfor skriver man fortsat *Eltern* og ikke *Ältern* når det har forbindelse til *alt*?

3 *Tre ens bogstaver beholdes i sammensætninger*

Før reformen gjaldt denne regel i de ord hvor der kom en konsonant efter tre ens bogstaver, fx *Schifffracht*. Efter reformen beholdes de også efter vokal, fx *Schiffahrt*. Reglen gælder også for tre vokaler, fx *Seeelefant*. Det er tilladt at bruge bindestreg for at gøre det mere læsevenligt: *Schiff-Fracht* og *See-Elefant*.

4 *Flere fremmedord har fået valgfri fortysket form*

Fremmedord har traditionelt beholdt deres skrivemåde fra det långivende sprog. I mange ord har en fortysket form vundet indpas, og derfor er der indført en del valgfrie former ved siden af de fremmede former, fx *Geografie* (ved siden af *Geographie*), *Panter* (ved siden af *Panther*), *Portmonee* (ved siden af *Portemonnaie*).

De mange dobbeltformer er blevet kritiseret for at skabe usikkerhed, og mange har fundet de nye tyske skrivemåder latterlige.

5 *Som hovedregel særskrives verbalforbindelser som sitzen bleiben*

Der har været tradition for at sammenskrive verbalforbindelser som *auseinanderfallen* og *radfahren*, men der var tilfælde hvor de blev særskrevet, fx *sitzen bleiben* i betydningen 'blive siddende' til forskel fra *sitzenbleiben* i betydningen 'dumpe, gå en klasse om'. Reglerne var uklare, og der var mange tvivlstilfælde.

I den nye retskrivning skrives de som hovedregel i to ord, dvs. *sitzen bleiben* uanset betydningen, men der skelnes mellem ordgrupper (der særskrives) og ægte sammensætninger (der sammenskrives). Det kan dog være svært at finde ud af om der er tale om en sammensætning eller en ordgruppe, og i de tilfælde er begge skrivemåder som

regel tilladt, fx *danksagen* og *Dank sagen*. Desuden er der indført en såkaldt toleranceregulering hvor sprogbrugeren selv kan bestemme om der skal skrives i ét eller to ord.

Kritikken går på at den nye retskrivning på dette punkt ikke er klarere end den gamle. Det er sikkert rigtigt, og det hænger sandsynligvis sammen med at der simpelthen ikke findes en rigtig god løsning på problemet.

Der er også foretaget mindre justeringer i kommereglerne, reglerne for stort begyndelsesbogstav, for bindestreg og for orddeling.

Egentlig er der ikke tale om nogen særlig radikal reform. Ikke desto mindre har den mødt hård modstand – bortset fra i pædagogiske kredse. Toneangivende forfattere har protesteret og opfordret til at trække reformen tilbage, og i 2004 boykottede store aviser som fx *Süddeutsche Zeitung* og *Bild Zeitung* reformen fuldstændigt. Siden da er den tyske reform blevet mere og mere upopulær i befolkningen, og en meningsmåling i juli 2005 viste at kun 8 % af befolkningen ville have den nye retskrivning, 61 % var imod og 31 % tog ikke stilling.

I februar 2006 fremlagde Rat für deutsche Rechtschreibung en række ændringer til reformen på de punkter der havde mødt mest kritik. Flere sammenskrivninger tillades, flere store begyndelsesbogstaver bliver obligatoriske, og kommereglerne bliver justeret endnu engang. Generelt er der tale om accept af flere varianter, især når det gælder sær- og sammenskrivning og fremmedords skrivemåde, men på nogle punkter går man tilbage til tilstanden før 1996-reformen.

Alle de tyske delstater gik ind for ændringerne, og fra 1. august 2006 blev re-reformen indført som undervisningsgrundlag i alle tyske skoler. Efter en tilvænningsperiode på et år er re-reformen gældende retskrivning for alle. Hvordan mon så det kommer til at gå? Indtil videre hersker der retskrivningsforvirring hos elever og lærere som er usikre på hvad der er gammel retskrivning, og hvad der er ny!

Retskrivningsreform i Danmark?

Skal vi snart have en dansk retskrivningsreform? Jeg skal ikke besvare dette spørgsmål, men lade det stå åbent til diskussion – og så vil jeg slutte af med at citere Erik Hansen (1999: 123):

“Vi kommer ikke uden om en retskrivningsreform engang. Vores i forvejen meget besværlige retskrivning bliver år for år mere besværlig på grund af talesprogets rivende udvikling”.

værdvejrhver
hav hagl afse
kvist fedt lidt
skære skåret
maj haj svaj
dig dej sej sig

- Allerup, Peter (1979): *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978 III. Nogle statistiske analyser*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Becker-Christensen, Christian (1980): Om dobbeltskrevet konsonant. I: *Ord til andet. Iagttagelser og synspunkter 2*. Dansk Sprognævns Skrifter 10. Gyldendal, s. 65-74.
- Becker-Christensen, Christian (1988): *Bogstav og Lyd*. Dansk retskrivning og rigsmålsudtale. Bind 1. København: Gyldendal.
- Davidsen-Nielsen, Niels (2005): *Stavning eller kaos*. Kronik i Politiken, søndag 16.10.2005.
- Dypvik, Astrid Sverresdotter (2006): Den endelause reforma. I: *Språknytt* 3/2006, s. 14-17.
- Elbro, Carsten, Mogens Jansen og Henrik Löb (1981): *Hvor godt læser og staver børn i dag?* København: Det Centrale Uddannelsesråd.
- Galberg Jacobsen, Henrik (1998): 1948-reformen – og før og efter. I: Erik Hansen og Jørn Lund (red.): *Det er korrekt. Dansk retskrivning 1948-98*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 9-45.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2005): *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a til å 1955-2005*. Dansk Sprognævns skrifter 35. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Gough, Philip B., Connie Juel og Priscilla L. Griffith (1992): Reading, spelling and the orthographic cipher. I: Philip B. Gough, Linnea C. Ehri og Rebecca Treiman (red.): *Reading Acquisition*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale, New Jersey, s. 35-48.
- Gregersen, Frans (1975): Rapport fra en undersøgelse af stavfejl i en 3. klasse. I: *SAML II*, s. 5-47.
- Gregersen, Frans (2005): Hvorfor ikke ændre dansk retskrivning? I: *Mål og Mæle*, 28. årgang, nr. 3-4, s. 20-22.
- Hansen, Erik (1999): *Skrift, stavning og retstavning* (3. udg.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Erik (1986): Nye ordformer og stoveformer. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1986/3, s. 8-12.
- Hansen, Erik og Henrik Galberg Jacobsen (1986): *Om den nye Retskrivningsordbog*. Dansk Sprognævns skrifter 12.
- Hansen, Aage (1965): *Vort vanskelige sprog* (2. udg.). København: Grafisk Forlag.
- Hansen, Aage (1969): *Om moderne dansk retskrivning*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Heger, Steffen (1981): *Sprog og Lyd. Elementær Dansk Fonetik*. København: Akademisk forlag.

- Hellwig, Frauke (2006): *The spelling of the voiceless alveolar fricative in German* (abstract og foredrag på Fith International Workshop on Writing Systems, 5.-6. oktober 2006, Max Planck-Instituttet, Nijmegen, Holland).
- Hvordan staver studenterne? – en undersøgelse af stavfejl i studentereksamensstilene 1998* (2002). Uddannelsesstyrelsens temahæfteserie nr. 6, Undervisningsministeriet.
- Jansen, Mogens (1979): *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978 I. En introduktion*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Juul, Holger (2001): Fra analfabet til avanceret ortografibruger. I: *Danske Studier 2001*, s. 85-113.
- Juul, Holger og Carsten Elbro (2001): Når bogstavets lyd afhænger af sammenhængen. Om tilegnelsen af videregående afkodningsfærdighed. I: *Psykologisk Pædagogisk Rådgivning*, nr. 1, 2001, s. 3-13.
- Juul, Holger (2003): Typer af stavfejl og typer af stavfærdighed. I: *Danske talesprog*, bind 4, s. 59-74.
- Juul, Holger og Baldur Sigurðsson (2004): Ortografien som handicap? Stavetilegnelse i Rødovre og Reykjavik. I: *Nydanske Sprogstudier (NYS)* 32, s. 67-88.
- Karker, Allan (1977): *Nordisk retskrivning – den ideale fordring*. København: Gyldendal.
- Karker, Allan (1980): Stavning og bøjning af fremmedord i dansk. I: *Sprog i Norden*, s. 7-26.
- Karker, Allan (1997): Det tar sin tid. Om kortformer af nogle danske verber. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1997/1, s. 6-11.
- Katlev, Jan (1980): Diverse lingvistiske parametre i retskrivningsspørgsmålet. I: *SAML* 6, s. 173-200.
- Kihl, Preben (1988): *En skoledrengs staveregler*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kongsdal Jensen, Ole (2001): Reform. I: *Ord til Arne Hamburger på ottiårsdagen 11. juli 2001*. Dansk Sprognævns skrifter 31, s. 35-38.
- Lund, Jørn (1978): Atte bleddet svagere og stagve? I: *Læsepædagogen* 4, s. 178-202.
- Lund, Jørn (1980): Stavfejl og andre sprogfejl. Nogle grænsetilfælde. I: *Læsepædagogen* 1, s. 3-6.
- Løb, Henrik (1979): *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978 II. Evalueringer af folkeskolens afgangsprøve*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Løb, Henrik (1983): *Bogstavet r – det største staveproblem*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

- Mogensen, Jens Erik (1998): Ballade hos naboen. Den aktuelle retskrivningsdiskussion og -strid i Tyskland. I: Erik Hansen og Jørn Lund (red.): *Det er korrekt. Dansk retskrivning 1948-98*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 141-155.
- Noesgaard, A. (1945): *Fejltyper i dansk Retsskrivning*. København: Fr. Bagges kgl. Hofbogtrykkeri.
- Prien, Børge (1979): *Retstavning – nogle første analyser af folkeskolens afgangsprøve i 1978 IV*. København: Danmarks Pædagogiske Institut.
- Referater af og bilag til arbejdsudvalgsmøder i Dansk Sprognævn (især fra møderne 1.11.1968, 13.12.1968, 9.12.2005).
- Sandersen, Vibeke (2000): Om bogstavet ø. I: *Nyt fra Sprognævnet* 2000/3, s. 11-15.
- Spang-Hanssen, Henning (1974): Om inddeling af stavfejl. I: *SAML I*, s. 15-31.
- Spang-Hanssen, Henning og Frans Gregersen (1979): -sion, ssion og tion som stoveproblem. I: *Meddelelser fra Daneklærerforeningen* 4, s. 366-377.
- Tordrup, S.A. (1965): Stavfejl og fejltper hos elever fra 5. normalklasse og fra 5. og 6. læseklasse. I: *Skolepsykologi*, årgang 2, nr. 1, s. 3-91.

- Basbøll, Hans: Et klassifikationssystem for stavemåder. I: Henrik Jørgensen og Peter Stray Jørgensen (red.): *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*. Århus: Wessel og Huitfeldt, 2004, s. 29-36.
- Brink, Lars og Jørn Lund: *Dansk Rigsmål, 2*. København: Gyldendal, 1975, § 135, s. 735-742.
- Davidsen-Nielsen, Niels: Færre dobbeltformer i Retskrivningsordbogen. I: Henrik Jørgensen og Peter Stray Jørgensen (red.): *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*. Århus: Wessel og Huitfeldt, 2004, s. 81-86.
- Detlef, Claus og Jørn Lund: *Stavning. Dansk retskrivning – retskrivning i dansk*. København: Dansk Lærereforening, 1986.
- Elbro, Carsten: Irriterende stavefejl. I: *Mål og Mæle*, 27. årgang, nr. 3, 2004, s. 20-27.
- Elbro, Carsten: Literacy Acquisition in Danish: A Deep Orthography in Cross-Linguistic Light, I: R.M. Joshi & P.G. Aaron (red.): *Handbook of Orthography and Literacy*, 2005, s. 31-45.
- Farø, Ken: Ortografi og empiri: konsonantfordobling eller ej? I: *LEDA-nyt* nr. 34, 2002, s. 4-9.
- Hamburger, Arne: En minister forud for sin tid. I: Anita Ågerup Jervelund, Marianne Rathje og Jørgen Schack (red.): *Vi skriver dig til. Festskrift til Vibeke Sandersen i anledning af 70-års-dagen*. Dansk Sprognævns skrifter 36, 2006, s. 59-63.
- Hamburger, Arne: Stumt *h* foran *v* i starten af et ord eller en stavelse. I: Jørgen Nørby Jensen, Ole Ravnholt og Jørgen Schack (red.): *Ordet fanger. Festskrift til Pia Jarvad i anledning af 60-års-dagen*. Dansk Sprognævns skrifter 37, 2006, s. 81-82.
- Hansen, Erik: Den hemmelige præmis. I: Klaus Kjøller (red.): *Analyser af sprogbrug. Argumentation*. København: Borgen, 1975, s. 88-102.
- Hansen, Aage: *Moderne Dansk 1*. København: Grafisk Forlag, 1967, s. 311-370.
- Juul, Holger: *Spelling Problemse in Danish*, ph.d.-afhandling, 2004.
- Kristiansen, Tore: Om farerne ved en ortografi der ikke genspejler talesproglig variation: det danske eksempel. I: Helge Omdal (red.): *Språkbrukeren – fri til å velge? Artikler om homogen og heterogen språknorm*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, 1999, s. 137-147.
- Kristiansen, Tore: Normering og holdninger. I: Anne Holmen og J.N. Jørgensen (red.): *Sprogs status i Danmark år 2011*. Københavnerstudier i tosprogethed bind 32. København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2000, s. 21-58.

Kristiansen, Tore: Må man diskutere dansk retskrivningspolitik? I: *Mål og Mæle*, 27. årgang, nr. 2, 2004, s. 26-31.

Olander, Thomas: Tanker om dansk retskrivning. I: Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson og Thomas Olander (red.): *Festskrift til Birgit Anette Olsen på 50-årsdagen den 2. april 2002*. København: Editiones Olander, 2002, s. 85-88.

Schack, Jørgen: Ortografisk synkope. I: Henrik Jørgensen og Peter Stray Jørgensen (red.): *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*. Århus: Wessel og Huitfeldt, 2004, s. 245-252.

Schack, Jørgen: Eventuelle ændringer i en kommende udgave af Retskrivningsordbogen (under udgivelse, Sprognævnets jubilæumsbog).

Westh, Claus: Har vi de stavfejl vi fortjener? I: *Meddelelser fra Dansk Lærereforening* 1, 1976, s. 44-51.

RO01: Retskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001.

RO96: Retskrivningsordbogen, 2. udgave, 1996.

RO86: Retskrivningsordbogen, 1. udgave, 1986.

